

กลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรมในฐานะของระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจ*

Industrial Cluster in Economic Governance Perspective

Toward a Theory of Cluster

สุรศักดิ์ ไชยชนกิจ**

บทคัดย่อ

งานเขียนของ Michael E. Porter (1990) ได้กระตุ้นให้เกิดความสนใจในทางวิชาการและสร้างความหวังค่อนข้างมากเกี่ยวกับการนำเอาแนวคิดไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจของพื้นที่ หรือประเทศด้วยการสร้างกลุ่มกิจการที่เรียกกันว่ากลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรม (Industrial cluster) งานการศึกษาจำนวนมากต่อมาแม้ช่วยยืนยันการดำรงอยู่หรืออธิบายปรากฏการณ์ของกลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรม แต่ยังไม่สามารถสร้างองค์ความรู้ระดับทฤษฎีที่สามารถอธิบายเรื่องราวของกลุ่มเครือข่ายต่างๆ ได้มากพอ ในขณะที่สังคมไทยมีความต้องการพัฒนากลุ่มวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม และกลุ่มอุตสาหกรรมที่เป็นยุทธศาสตร์สำคัญเพื่อเป็นกลไกขับเคลื่อนหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศท่ามกลางกระแสการแข่งขันที่เป็นโลกาภิวัตน์นี้ ทำให้มีความจำเป็นต้องสร้างทฤษฎีของกลุ่มเครือข่าย เพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดแนวนโยบาย แต่โดยที่มีผลการศึกษามาก

---

* ต้นฉบับร่างแรกเขียนเมื่อ 22 พฤศจิกายน 2550 ผู้เขียนได้เสนอบทความนี้เพื่อขอความคิดเห็นจาก คุณธานีทร์ พะเอม และ ดร. ประเมธี วิมลศิริ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเมื่อ 14 มกราคม 2551 และคุณภักดิ์ ทองส้ม รองผู้อำนวยการสำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมเมื่อ 4 กุมภาพันธ์ 2551 บทความนี้ได้รับการปรับปรุงล่าสุดเมื่อ 1 กรกฎาคม 2551 ผู้เขียนขอขอบคุณผู้บริหารท่านเหล่านั้นและกรรมการตรวจบทความของกองบรรณาธิการวารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์สำหรับความเห็นซึ่งนำไปสู่การปรับปรุงบทความนี้

** นักวิจัยอิสระ MBA (U.C. Berkeley) ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

ยืนยันการดำรงอยู่ของกลไกธรรมาภิบาลเศรษฐกิจของกลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรม ซึ่งน่าจะสามารถยืนยันบทบาทสำคัญของระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจของกลุ่มเครือข่าย ในขณะที่เดียวกันผลการศึกษาก็จำนวนหนึ่งก็ชี้ให้เห็นแง่มุมหลายประการของกลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรม ซึ่งมีความสอดคล้องกับกรอบทฤษฎีธรรมาภิบาลเศรษฐกิจตรีมิติที่ได้นำเสนอมาก่อนหน้านี้ในการอธิบายระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจของสังคมประเทศ ทำให้มีความเป็นไปได้มากในการนำกรอบทฤษฎีตรีมิติมาใช้ศึกษาการเกิดและความยั่งยืนของกลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรม ซึ่งอาจนำไปสู่การพัฒนาเป็นทฤษฎีของกลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรม จากการศึกษาพบว่า แนวคิดกลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรมในเชิงทฤษฎีนั้นมีศักยภาพและความเป็นไปได้ในการพัฒนาเศรษฐกิจในหลากหลายระดับ ซึ่งรวมถึงกลุ่มกิจการอุตสาหกรรมจังหวัด ภาคพื้น หรือแม้แต่ละในระดับกลุ่มประเทศ

Abstract

Regardless of its theoretical strength, Michael Porter's (1990) cluster concept has provoked tremendous academic interest in industrial clusters as well as its applicable potential for economic development. Though these studies help shed some light on several properties of cluster, they have not been able to pave a way for establishing a widely accepted and robust theory of cluster. An urgent need to expedite the economic development of Thailand amidst globalized competition continually pushes all parties concerned to search for a solid theory of cluster, an attempt that may help laying a ground for more effective policy formulation and implementation. Numerous existing academic evidences of clusters across the globe support the notion of their distinctive forms with higher economic efficiency, and warrant us to make a serious academic scrutiny into their institutional nature. Some recent studies reveal clusters' several properties, considered compatible to an economic governance system. Based on a number of evidences, the Trimiti economic governance theory, which has been recently introduced for analyzing societal economic governance, appears capable of explaining all major aspects and properties of these industrial clusters. Thus this study employs the Trimiti theory aiming at evaluating the legitimacy of industrial cluster from an economic governance perspective, an effort that may also lead us toward an establishment of industrial cluster theory. The insight gained in

this paper exposes us to the potential and possibility for employing cluster concept as an analytical tool in various economic arenas including a group of firms, industries, provinces, regions and countries.

คำหลัก: วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม กลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรม ธรรมชาติปกครองเศรษฐกิจ ทฤษฎีธรรมชาติปกครองเศรษฐกิจตรีมิติ

Key words: Small and medium enterprises, Industrial cluster, Economic governance, Trimiti theory

1. คำนำ

แรงกดดันของโลกาภิวัตน์ทำให้กิจการและรัฐทั้งหลายต่างเร่งสร้างความได้เปรียบเชิงแข่งขัน การแสวงหาความรู้นอกกิจการตลอดจนการแสวงหาประโยชน์ข้ามพรมแดนและการประยุกต์ใช้ความรู้ ซึ่งการเติบโตอย่างรวดเร็ว โดยมีทิศทางบ่งชี้มากกว่า แต่ละประเทศจะเน้นความเชี่ยวชาญเฉพาะภาคอุตสาหกรรม (Radice, 2000: 734) งานการศึกษาของ Michael Porter E. (1990, 1998) ในเรื่องกลุ่มกิจการที่เรียกกันว่า กลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรม¹ (Industrial Cluster) ได้สร้างความหวังค่อนข้างมากสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย (Sölvell, Lindqvist and Ketels, 2003; Ketels, Lindqvist and Sölvell, 2006) ซึ่งในจำนวนนี้ได้รวมถึงประเทศไทยด้วย ดังที่พบว่ามีการนำเอาแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในการวางแผนพัฒนาจังหวัดและกลุ่มจังหวัด โดยนัยว่าจะเป็นหนทางเพิ่มขีดความสามารถ (ทศพร ศิริสัมพันธ์, 2551; เอี่ยมบุญ ไกรฤกษ์, 2551) ซึ่งต้องถือว่าเป็นแนวทางที่น่ากังวลใจ เนื่องจากที่ผ่านมา ยังไม่มีผลการศึกษาทางวิชาการที่มั่นคงเข้าสนับสนุน อีกทั้งแนวคิดกลุ่มเครือข่ายของ Porter ที่ถูกใช้เป็นรากฐานเองนั้นก็ยังคงขาดความมั่นคงทางทฤษฎี และไม่เคยผ่านการทดสอบทางวิชาการที่เข้มงวด² ในขณะที่โครงสร้างธรรมชาติของระบบเศรษฐกิจบ่อยครั้งมีความซับซ้อนเกินกว่าที่หน่วยงานรัฐจะเข้าไปเปลี่ยนโครงสร้างอย่างฉับพลันด้วยวิธีคำสั่งจากบนสู่ล่าง (Top Down) ดังที่ Ostrom (2005: 250) และ Easterly (2008) ได้พยายามย้ำเตือนเสมอมา

การเกาะเกี่ยวกิจการในลักษณะของกลุ่มเครือข่าย (Cluster) อันนับเป็นรูปแบบหนึ่งของกลุ่มเครือข่ายกิจการ (Network) เชื่อกันว่าก่อให้เกิดทุนทางสังคม (Social capital) หรือผลกระทบทางบวก

(Positive Externality) บางประการ เช่น ผลพวงความรู้ที่แพร่กระจาย (Spillover) ที่เกิดจากทำเลที่ตั้งที่ใกล้กัน (Iammarino and McCann, 2005) ความไว้วางใจและการมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Shared vision) ซึ่งเกิดจากความใกล้ชิดกันของบุคคลแม้ต่างสายเลือด (Saxenian, 1994; Jacobs and DeMan, 1996) ช่วยลดค่าธุรกรรมในการเรียนรู้ (Maskell, 2001) เอื้อให้กิจการเติบโตรวดเร็วกว่า ยังผลเป็นจำนวนนวัตกรรมที่มากกว่าและประสิทธิภาพการผลิตสูงกว่ากิจการนอกกลุ่มเครือข่าย (Audretsch and Feldman, 1996; Swann et al., 1998; Baptista and Swann, 1998; Lavie, 2006) หรือสนับสนุนความเป็นผู้ประกอบการเพื่อแสวงหาโอกาสในอนาคต (Gardner, 1989; Rocha and Sternberg, 2005) ในขณะที่แต่ละกิจการได้ประโยชน์จากขนาดของธุรกิจดังเช่นในกิจการขนาดใหญ่โดยไม่สูญเสียความคล่องตัว (Porter, 1998: 81) โดยความร่วมมือของกิจการขนาดเล็กและกลางในแนวนอนและแนวตั้งคือความได้เปรียบที่สำคัญของกลุ่มเครือข่าย ซึ่งอาจทำให้สามารถแข่งขันกับกิจการขนาดใหญ่ได้ (Asheim, Coenen, and Svensson-Henning, 2003: 85) ดังเช่นที่พบในซิลิคอน แวลลีย์ (Silicon Valley) ประเทศสหรัฐฯ อุตสาหกรรมเครื่องหนังในอิตาลี (Porter, 1998) และกลุ่มกิจการกองทุนร่วมในประเทศแคนาดา (Bell, 2005)

แม้ในวงการวิชาการจะเชื่อในระดับหนึ่งของประโยชน์ของกลุ่มเครือข่ายต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการพัฒนาผ่านกลุ่มเครือข่ายของกลุ่มวิสาหกิจขนาดกลางและย่อม (Small and Medium Enterprises) (Doeringer and Terkla 1995; Asheim, Coenen, and Svensson-Henning, 2003; Parrilli, 2004) แต่การศึกษาของกลุ่มเครือข่ายโดยทั่วไปยังมีอยู่น้อยจนถึงว่าอยู่ในขั้นเริ่มต้นและขาดแกนของทฤษฎี (Core theory) ที่เข้มแข็งและเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป การศึกษาส่วนใหญ่ที่ผ่านมาของปัจจัยความสำเร็จการเกิดกลุ่มเครือข่าย ยังมีลักษณะกระจัดกระจาย โดยเน้นไปในกรอบสาขาวิชาใดวิชาหนึ่ง ภายใต้เงื่อนไขและแนวทางการศึกษาที่ต่างกัน ซึ่งล้วนมีข้อบกพร่องในแง่ใดแง่หนึ่งทั้งสิ้น และยังไม่สามารถบูรณาการให้เกิดเป็นองค์ความรู้ในระดับทฤษฎี ทำให้มีปัญหาในการกำหนดนโยบายสนับสนุนกลุ่มเครือข่าย โดยเฉพาะในกลุ่มวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ซึ่งมีทรัพยากรจำกัดในการพัฒนาขีดความสามารถตัวเองโดยลำพัง หรือในกลุ่มอุตสาหกรรมที่เป็นยุทธศาสตร์การส่งออกที่สำคัญของประเทศไทย อันจะเป็นประโยชน์สำคัญสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย การศึกษากลุ่มเครือข่ายในประเทศไทยอาจจะมีบ้างก็เป็นเพียงเชิงประจักษ์ และยังมีจำนวนจำกัดยิ่ง ส่วนการศึกษาในเชิงทฤษฎียังคงไม่ปรากฏ คล้ายคลึงกับแนวโน้มที่เกิดขึ้นในต่างประเทศ ทำให้การศึกษาแนวคิดของกลุ่มเครือข่ายเป็นเรื่องที่น่าสนใจและคาดว่าจะมีผลกระทบ

สูงต่อการกำหนดนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศต่อไป อย่างไรก็ตามบทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพียงสร้างรากฐานทางทฤษฎีที่มั่นคงของกลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรมในกรอบระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจ และการที่จะทำให้แนวทฤษฎีมีความมั่นคงได้นั้นต้องอาศัยการทบทวนแนวคิดทั้งหลายที่เกี่ยวข้อง ตรวจสอบหาความสอดคล้องหรือที่อาจขัดแย้ง เพื่อสามารถประเมินความน่าเชื่อถือของแนวทฤษฎี แต่ไม่มีความมุ่งหวังที่จะศึกษาเพื่อชี้ให้เห็นปัจจัยความสำเร็จของการมีธรรมาภิบาลที่ดี (Good governance) หรือการสร้างคุณภาพ (Optimality) ของกลุ่มเครือข่าย ซึ่งคำริเช่นนี้ยังน่าจะเร็วเกินไป เนื่องจากเท่าที่ผ่านมาจนถึงบัดนี้ยังไม่พบว่ามีการศึกษาของกลุ่มเครือข่ายในระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจอย่างจริงจังทั้งในประเทศไทยหรือต่างประเทศมากพอ และอันที่จริงแล้วยังไม่พบว่ามีการศึกษาภายใต้แนวทางนี้อย่างจริงจังแม้แต่ชิ้นเดียว เนื่องจากวงการวิชาการเองก็ยังไม่มิตฤษฎีธรรมาภิบาลเศรษฐกิจที่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป ซึ่งอาจใช้เป็นกรอบสำหรับการวิเคราะห์ นอกจากนี้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของระบบธรรมาภิบาลทำให้เป็นเรื่องยากและเสี่ยงกับความผิดพลาดในการระบุปัจจัยความสำเร็จของระบบธรรมาภิบาลกลุ่มเครือข่ายจากผลงานการศึกษาไม่กี่ชิ้น ในขณะที่การศึกษากลุ่มเครือข่ายในกรอบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจต้องถือว่าอยู่ในขั้นที่เริ่มต้นอย่างแท้จริง อันที่จริงแล้วคงไม่ผิดนักหากจะกล่าวว่า บทความนี้คือหนึ่งของงานศึกษารุ่นแรก หากไม่ใช่งานแรกที่เสนอให้มีการศึกษากลุ่มเครือข่ายใต้กรอบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจ

บทความนี้ประกอบด้วย 4 หัวข้อ หัวข้อที่ 2 จะเป็นการทบทวนแนวคิดของกลุ่มเครือข่าย โดยพยายามวิเคราะห์ความหมาย คำจำกัดความ และขอบเขต ดังจะพบว่ามีความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกัน จากนั้นจึงเป็นการทบทวนแนวคิดในเรื่องประสิทธิภาพตลอดจนวัฏจักรของกลุ่มเครือข่าย ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากลุ่มเครือข่ายมีคุณสมบัติของระบบธรรมาภิบาล โดยหัวข้อที่ 3 เป็นการนำเสนอกรอบทฤษฎีธรรมาภิบาลเศรษฐกิจตรีมิติเพื่อใช้วิเคราะห์กลุ่มเครือข่าย และนำเสนอบทสรุปในหัวข้อที่ 4 อันเป็นหัวข้อสุดท้าย

2. แนวความคิด

2.1 ความหมาย คำจำกัดความ และ ขอบเขตของกลุ่มเครือข่าย

ประเด็นสำคัญที่ต้องให้ความสนใจสำหรับการศึกษาแนวคิดใหม่ๆ ทั้งหลายรวมทั้งกลุ่มเครือข่าย ก็คือในขณะที่ยังคงไม่มีความเห็นตรงกันในหมู่นักวิชาการทั้งในความหมายและคำจำกัดความของกลุ่มเครือข่าย (Cluster) แม้จะมีความเห็นร่วมกันในลักษณะเฉพาะบางประการของกลุ่มเครือข่าย

และแนวทางการศึกษาที่ต้องเน้นแนวทางเชิงคุณภาพ แนวคิดของกลุ่มเครือข่ายที่แท้จริงแล้วอาจถือว่ามีรากฐานเชื่อมโยงไปถึงแนวคิดเรื่องทรัพย์สินร่วม (Commons) ของ Alfred Marshall (1890, 1921) เมื่อราวหนึ่งศตวรรษก่อน ซึ่งต่อมา Prior and Sabel (1984) ได้ชี้ให้เห็นว่ากลุ่มเครือข่ายของกลุ่มกิจการเล็กๆ ไม่เพียงสามารถทดแทน แต่ยังเป็นรูปแบบเศรษฐกิจที่น่าจะเหมาะสมกว่าระบบการผลิตจำนวนมากของกิจการขนาดใหญ่ด้วย ในแง่นี้ Newlands (2003) เห็นว่าทรัพย์สินร่วมที่ Marshall เสนอคือสิ่งเดียวกับผลกระทบทางบวกของการกระจุกตัวของกิจการ (Agglomeration) อันเอื้อให้เกิดแหล่งปัจจัยการผลิตที่มั่นคง การมีค่าธุรกรรมที่ต่ำ ความเชี่ยวชาญที่ยืดหยุ่น (Flexible specialization) ของผู้ประกอบการ การถ่ายทอดความรู้ ตลอดจนการเกิดนวัตกรรม

กลุ่มเครือข่าย (Cluster) เป็นกลุ่มกิจการที่ดำรงอยู่ร่วมกันเพื่อเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน ซึ่งมีลักษณะเป็นกลุ่มเครือข่ายประเภทหนึ่ง ส่วนใหญ่แล้วคำว่ากลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรม (Industrial cluster) แต่เดิมมักเป็นที่เข้าใจกันอย่างกว้างๆ ว่าเป็น “กลุ่มกิจการที่กระจุกตัวในภูมิภาคนาเดียวกันเพื่อแสวงหาประโยชน์ร่วมกัน” (Doeringer and Terkla 1995: 225; Porter, 1998: 78) ซึ่งมีความหมายที่กว้างมากเมื่อเปรียบเทียบกับความหมายของ “กลุ่มเครือข่าย” (Strategic network) (Thorelli, 1986; Miles and Snow, 1986) ที่มีคุณลักษณะที่ใกล้เคียงกัน โดย Borch and Arthur (1995: 420) ที่ได้ให้ความหมายว่า “การลงทุนในความสัมพันธ์เชิงร่วมมือระหว่างกิจการเพื่อแลกเปลี่ยนหรือแบ่งปันข้อมูลและทรัพยากรต่อกัน” แต่ก็เป็นการใช้ความหมายค่อนข้างแคบ โดยจำกัดรวมเฉพาะความร่วมมือโดยตรงและเป็นทางการ อีกทั้งยังมองข้ามประเด็นสำคัญในเรื่องขีดความสามารถเชิงเปรียบเทียบกิจการที่อยู่นอกกลุ่มเครือข่าย ทั้งที่เราตระหนักดีว่าโครงสร้างสถาบันทางธุรกิจอาจถูกใช้เป็นเครื่องมือสร้างความได้เปรียบสำหรับการแข่งขัน (Langlois, 2004) หรือการสร้างนวัตกรรมได้ (Porter, 1998, 2000) ทั้งที่อยู่ในพื้นที่ภูมิประเทศเดียวกันหรือข้ามสังคมประเทศดังที่พบในกลุ่มเครือข่ายของอุตสาหกรรมหลายประเภทในกลุ่มประเทศนอร์ดิก (Nordic) (Asheim, Coenen, and Svensson-Henning, 2003) โดยกลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรมมักมีโอกาสใช้ความรู้ที่หลากหลายกว่าเพื่อตอบสนองกลุ่มลูกค้าที่มีความต้องการที่ซับซ้อน (Sophisticated buyers) (Porter, 1998: 84) และทั้งนี้ยังน่าเชื่อว่ากลุ่มเครือข่ายนั้นต้องสามารถแสดงเค้าโครงตลาด (Market profile) ที่สามารถทำให้ทั้งกลุ่มผู้ซื้อและผู้ขายสามารถตั้งความคาดหมายอย่างน้อยในเรื่องคุณสมบัติ ปริมาณ และราคาของสินค้าอย่างกว้างๆ ได้ (White, 2002: 29) ซึ่งคุณสมบัติความสามารถคาดหมายได้นี้มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับกลุ่มเครือข่ายที่อยู่ระหว่างการก่อตัว อันน่าจะ

เป็นผลกระทบทางบวก (Positive Externality) ที่แท้จริงของการกระจุกตัวของอุตสาหกรรมที่ Marshall (1890) ได้พยายามหมายถึง และยังน่าเชื่อว่าหน้าที่สำคัญของระบบธรรมาภิบาลของกลุ่มเครือคือการรักษาเค้าโครงของกลุ่มสินค้าและบริการให้มีความยืดหยุ่นพอประมาณ แต่ก็ไม่ได้มีการกระจายจนเกินขอบเขตที่เหมาะสม การที่เราต้องให้น้ำหนักขีดความสามารถและเค้าโครงตลาดเป็นประเด็นสำคัญ เนื่องจากว่ากิจการทั้งในและนอกกลุ่มเครือ ไม่ได้ดำรงอยู่ตามลำพัง หากยังต้องแข่งขันกับกลุ่มเครืออื่นตลอดจนกิจการนอกกลุ่มเครือ อีกทั้งยังต้องอาศัยความต้องการของตลาด จึงไม่อาจยั่งยืน หากปราศจากขีดความสามารถเป็นสิ่งที่คำนวณได้เปรียบเชิงแข่งขัน (Porter, 1990)

ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความหมายและส่งผลกระทบถึงการกำหนดคำจำกัดความของกลุ่มเครือ และก่อให้เกิดการถกเถียงมากก็คือประเด็นในเรื่องขอบเขตของกลุ่มเครือ โดยในประเด็นนี้ Stuart A. Rosenfeld (1997) เห็นว่าควรที่จะต้องใช้กฎเกณฑ์ในหลายมิติเข้ามากำหนดขอบเขตของกลุ่มเครือ ซึ่งรวมถึงขนาด น้ำหนักความสำคัญของเครือต่อระบบเศรษฐกิจ ระดับความกว้างของสายผลิตภัณฑ์หรือบริการ และการมีแหล่งปัจจัยการผลิตร่วมกัน ซึ่งแนวคิดของ Rosenfeld แม้มีความชัดเจน แต่ก็สร้างปัญหาหลายอย่างในการปฏิบัติจริง เช่น การจำแนกกลุ่มเครือตามขนาด อันอาจมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ในขณะที่เดียวกันระดับความกว้างของผลิตภัณฑ์เริ่มยากที่จะกำหนดท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีที่ทำให้มีผลิตภัณฑ์จากอุตสาหกรรมอื่นเข้าแทนที่ผลิตภัณฑ์เดิม เช่น กล้องถ่ายรูปดิจิทัลที่แทนกล้องที่ใช้ฟิล์มสารเคมี ในขณะที่เดียวกันก็มีเสนอให้ใช้ลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นเกณฑ์กำหนดขอบเขต ถึงแม้ขอบเขตภูมิประเทศจะมีส่วนช่วยได้มาก แต่ก็ยังพบว่ามีปัญหาเนื่องจาก แต่ละกลุ่มเครือมักมีลักษณะขอบเขตทางภูมิประเทศที่แตกต่างกันมาก เช่น ย่าน ถนน หมู่บ้าน ตำบล เมือง ลุ่มน้ำ ฯลฯ ทำให้ไม่สามารถหาเกณฑ์ที่เป็นมาตรฐานเดียวกันได้ (Rosenfeld 1996, Jacobs and DeMan 1996, Jacobs and DeJong 1992) และอาจสร้างปัญหาค่อนข้างมากเมื่อพยายามศึกษาเปรียบเทียบข้ามกลุ่มเครือ นอกจากนั้นการใช้ภูมิประเทศเป็นเกณฑ์กำหนดแท้จริงแล้วอาจเป็นการยึดเอาเพียงประเด็นที่ผิวเผิน ซึ่งไม่ช่วยให้เข้าใจในหัวใจของกลุ่มเครืออย่างแท้จริง แม้ที่ผ่านมากลุ่มเครือจำนวนมากจะดำรงอยู่ตามแหล่งภูมิประเทศ แต่แท้ที่จริงแล้ว สิ่งที่น่าจะเป็นปัจจัยที่สำคัญกว่าคือทรัพยากรที่ดำรงอยู่ในภูมิประเทศ ซึ่งเอื้ออำนวยต่อการเกิดและสร้างความยั่งยืนให้กลุ่มเครือ โดยที่ผ่านมาก็คือทรัพยากรธรรมชาติ เช่น แหล่งวัตถุดิบ ทักษะแรงงาน และวัฒนธรรมอันเอื้ออำนวยความร่วมมือและแบ่งปัน อันอาจแปลงเป็นความ

ได้เปรียบเชิงแข่งขันในลักษณะกลุ่มกิจการ แต่ทรัพยากรเหล่านี้ก็เป็นเพียงปัจจัยส่วนหนึ่งของความสำเร็จเท่านั้น ไม่ได้เป็นเงื่อนไขที่เพียงพอของการเกิดและความยั่งยืนของกลุ่มเครือ ดังจะเห็นว่าชุมชนหลายแห่งใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่าในเชิงทำลาย และไม่สามารถก่อตัวเป็นกลุ่มเครือที่ยั่งยืนได้จริง อย่างไรก็ตาม แม้ในแง่นี้ทำให้แนวคิดกลุ่มเครือนี้ไม่อาจถือว่าเป็นขอบเขตภูมิประเทศมีฐานะเป็นขอบเขตของกลุ่มเครือโดยตรง แต่ก็อาจยอมรับความเป็นไปได้ของขอบเขตภูมิประเทศในฐานะปัจจัยกำหนดขอบเขตของระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจเนื่องจากเป็นสิ่งที่มียุทธพลต่อต้นทุนในการจัดหาผู้ค้า ติดต่อตกลงการค้า สื่อสาร และขนส่ง เนื่องจากระบบธรรมาภิบาลทั้งหลายยังคงอยู่ภายใต้อิทธิพลของคุณสมบัติด้านทางชีว-กายภาพ (Bio-physical world) ของประเภทผลิตภัณฑ์และพฤติกรรมการใช้สอยที่เกี่ยวข้อง (Ostrom, 2005: 59) ตลอดจนความใกล้ชิดระหว่างบุคคลมียุทธพลสำคัญต่อกลไกตลาดและทุนทางสังคม เท่ากับทำให้ขอบเขตทางภูมิศาสตร์อาจมีอิทธิพลต่อกลไกธรรมาภิบาล และเข้ามากำหนดขอบเขตกลุ่มเครือโดยทางอ้อมในบางพื้นที่และกรณี ความเข้าใจในประเด็นนี้ได้ช่วยอธิบายสาเหตุที่มีการหลงเอาพื้นที่ทางภูมิประเทศเป็นขอบเขตของกลุ่มเครือ แต่โดยที่เทคโนโลยีสารสนเทศในปัจจุบันมีความก้าวหน้าไปมาก ทำให้ต้นทุนค่าธรรมเนียมของการติดต่อสื่อสารและการหาผู้ค้าลดน้อยลง และพลอยทำให้ความสำคัญของการอยู่ในภูมิประเทศเดียวกันลดน้อยลงไปด้วย โดยแง่นี้แม้การกระจุกตัวในพื้นที่เศรษฐกิจแต่ละแห่ง ในแง่หนึ่งอาจถือว่าแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติและศักยภาพของกลุ่มเครือ แต่อาจพบความแตกต่างกันมากทั้งในเชิงของปริมาณและคุณภาพ จนไม่อาจสามารถค้นพบความเชื่อมโยงได้

ส่วน Michael E. Porter เห็นว่าความเชื่อมโยงกัน (Linkages) และการสามารถเสริมประโยชน์ต่อกัน (Complementarities) ซึ่งมีผลมากที่สุดต่อการแข่งขัน คือเกณฑ์ที่เหมาะสมสำหรับการพิจารณากำหนดขอบเขต หากพิจารณาจากความเห็นนี้ จะเห็นว่า Porter ได้ให้น้ำหนักมากที่สุด ในแง่มุมมองของความได้เปรียบเชิงแข่งขัน โดยนัยนี้ เขตแดนของประเทศจึงมิใช่เครื่องบ่งบอกขอบเขตของกลุ่มเครือ แม้ในหลายกรณีกลุ่มเครือจะดำรงอยู่ในภูมิประเทศเดียวกัน โดย Porter ได้ตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า การที่แต่ละกลุ่มเครือมักมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับหลายภาคอุตสาหกรรม ทำให้เรามักไม่สามารถจำแนกแต่ละกลุ่มเครือให้อยู่ในมาตรฐานสินค้าอุตสาหกรรมประเภทใดประเภทหนึ่งได้ ด้วยเหตุนี้ การใช้มาตรฐานสินค้าเป็นเกณฑ์จึงอาจทำให้สร้างความสับสนเมื่อพยายามกำหนดขอบเขตกลุ่มเครือหลายประเภท หรืออาจมีผลทำให้บางกลุ่มเครืออาจถูกมองข้ามไปได้ (1990; 1998: 79) แนวคิดในแง่ของ Porter ทำให้แนวทางการกำหนดขอบเขตโดย

พิจารณาจากการวิเคราะห์ Input-Output (Bergman, Feser and Sweeney 1996; Rosenfeld 1997) มีเหตุผลสนับสนุนอ่อนน้อมไปโดยปริยาย นอกเหนือจากข้อบกพร่องที่ว่าไม่มีความชัดเจนว่าควรจะมีขีดเอาจริง Input-Output ระดับท้องถิ่นมุมแคบ ท้องถิ่นมุมกว้าง เฉพาะในประเทศ หรือรวมต่างประเทศเป็นเกณฑ์ (Vom Hofe and Bhatta, 2007) แนวทางกระบวนการ Input-Output จึงควรมีฐานะที่ดีที่สุดเป็นเพียงเครื่องมือช่วยการตรวจหาการก่อตัวหรือยืนยันการดำรงอยู่อย่างหนึ่งของกลุ่มเครือ มากกว่าที่จะเป็นเกณฑ์กำหนดขอบเขตที่เชื่อถือได้

แม้แนวคิดของ Porter (1998) ในการใช้ความได้เปรียบเชิงแข่งขันเป็นตัวกำหนด มิแ่มุมที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ แต่กลับสร้างปัญหาค่อนข้างมากในการกำหนดขอบเขต เนื่องจากอุตสาหกรรมทั้งหลายล้วนมีความเชื่อมโยงต่อเนื่องกันไปในแนวนอนและแนวตั้ง จึงเป็นเรื่องยากที่จะหาจุดสิ้นสุด การใช้ความได้เปรียบเชิงแข่งขันเป็นเกณฑ์ที่เสี่ยงกับความผิดพลาดทั้งในแง่ของการมีภาวะวิสัย (Objectivity) และในแง่ของความน่าเชื่อถือ (Reliability) จนอาจกลายเป็นการกำหนดขอบเขตอย่างไร้กฎเกณฑ์ (Arbitrary) ในที่สุด แนวคิดเรื่องความได้เปรียบเชิงแข่งขันยังเปิดโอกาสให้มีการตีความได้หลากหลาย (Multiplicity of interpretation) สร้างความสับสนทั้งในแง่ของแนวความคิดและการศึกษาเชิงประจักษ์ (Martin and Sunley, 2005: 438) อีกทั้งการศึกษาในแง่นี้มีเกณฑ์และเนื้อหาที่ใกล้เคียงกับการศึกษาในเชิงหุ้นส่วนหรือกลุ่มเครือกลยุทธ์ (Strategic partnership or network) ซึ่งมีความสนใจโน้มเอียงไปในเรื่องการวิเคราะห์พันธมิตรข้ามชาติ (International strategic network) มากขึ้นทุกขณะ (Whittington et al., 1999; Malerba, 2006) อันกลับจะมีผลลดความสำคัญของแนวคิดในเรื่องกลุ่มเครือท้องถิ่น ซึ่ง Porter เองย้ำบ่อยครั้งว่าเป็นความเข้มแข็งที่แท้จริงของสังคมประเทศ ความสับสนในประเด็นเรื่องคำจำกัดความนี้น่าเชื่อว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้ Stefano Breschi and Franco Malerba (2005: 5) จงใจหลีกเลี่ยงการกำหนดคำจำกัดความในหนังสือเรื่องกลุ่มเครือ ที่ทั้งสองเป็นบรรณาธิการร่วม

ในขณะเดียวกันนั้นการพิจารณากลุ่มเครือในกรอบของระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจนั้นพบว่าสามารถกำหนดขอบเขตของกลุ่มเครือ ได้ง่ายและชัดเจนกว่า โดยหากพิจารณาไปที่ศักยภาพของการสร้างสถาบันและใช้กลไกการกำกับดูแลที่เกี่ยวข้องเพื่อทำความเข้าใจและขับเคลื่อนกลุ่มเครือ โดยขอบเขตของกลุ่มเครือที่สิ้นสุดลงตรงที่กลุ่มกิจการสามารถใช้อิทธิพลทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการภายใต้โครงสร้างธรรมาภิบาลของกลุ่มเครือที่อยู่ในลูกโซ่แห่งมูลค่า (Value chain) เดียวกัน (Pietrobelli and Rabellotti, 2006) อีกทั้งยังมีประโยชน์ที่เด่นชัดกว่าในแง่ของการ

กำหนดนโยบายสนับสนุนของรัฐ เนื่องจากการยึดที่ตัวกระบวนการหรือโครงการเป็นหลักมักมี ปัญหาความซ้ำซ้อนหรือความลำบากของการหาผู้รับผิดชอบที่ยั่งยืน ดังที่เกิดขึ้นกับ โครงการช่วยเหลือของรัฐที่ผ่านมาจำนวนหนึ่ง (สสส., 2550: 96) นอกจากนี้ยังมีแรงกดดันจากสังคมต่างๆ ที่ทวีความสำคัญมากขึ้นท่ามกลางปัญหาประเด็นความชอบธรรมของการใช้ทรัพยากรของสังคม หรือภาครัฐในการสนับสนุนกลุ่มกิจการเอกชนบางกลุ่มซึ่งมีกิจการต่างประเทศร่วมได้ประโยชน์ ตลอดจนประเด็นเรื่องมลภาวะ และผลกระทบทางลบอื่นๆ ที่เพิ่มขึ้นตามการขยายตัวของกลุ่ม อุตสาหกรรมท้องถิ่น ซึ่งมีโอกาสเป็นประเด็นการถกเถียงของสาธารณะในอนาคต ยิ่งเพิ่มน้ำหนัก ความสำคัญของการพิจารณากลุ่มอุตสาหกรรมในฐานะที่เป็นระบบธรรมาภิบาล (Cooke, 2004) แม้ว่าการยึดระบบธรรมาภิบาลเป็นเกณฑ์ใช้ว่าจะไร้อะไรซึ่งข้อบกพร่อง เนื่องจากอาจทำให้มองข้าม กลุ่มเครือกิจการที่ไม่มีการรวมตัวกันชัดเจน หรืออยู่ในขั้นก่อตัว แต่ก็มีข้อที่ได้ประโยชน์มากกว่า เมื่อพิจารณาไปถึงโอกาสความผิดพลาดของเกณฑ์อื่นเช่น Input-Output ที่แม้ดูมีความเป็นภาวะวิสัย สูงแต่อาจชักนำให้ยอมรับผิดๆ เอากลุ่มเครือกิจการหรือการกระจุกตัวของกิจการเฉพาะกิจจาก สาเหตุปัจจัยภายนอกบางประการชั่วขณะเป็นกลุ่มเครือ อย่างไรก็ตาม การใช้ระบบธรรมาภิบาล เป็นเกณฑ์นั้นไม่ได้ปฏิเสธการใช้แนวทางที่กล่าวมาแล้วทั้งหลาย ซึ่งรวมถึงพื้นที่ซึ่งมีการจ้างงานที่ กระจุกตัว อัตราค่าจ้างสูงและมีอัตราการเติบโตสูง (Mayer, 2005) Input-Output ภูมิประเทศ ความ ได้เปรียบเชิงแข่งขันท้องถิ่นหากเป็นการใช้ในสถานะที่เป็นแนวทางเบื้องต้นเพื่อตรวจหาการก่อตัว หรือยืนยันการดำรงอยู่ของกลุ่มเครือ

ผลการศึกษาเชิงประจักษ์ล่าสุดในระดับกิจการของกลุ่มเครือเทคโนโลยีชีวภาพในสก็อต แลนด์พบว่า ค่าธุรกรรมและความสามารถ (Competence) คือปัจจัยสำคัญที่กิจการนำมาพิจารณา กำหนดโครงสร้างธรรมาภิบาล (Rosiello, 2007) จากหลักฐานดังกล่าวประกอบกับหลักฐานข้างต้น ในที่นี้จึงขอให้คำจำกัดความของกลุ่มเครือ ที่กว้างขึ้นโดยคำนึงรวมถึงผลกระทบทางอ้อมด้วยว่า คือ “รูปแบบของระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจ (System of economic governance) ที่กำกับความ สัมพันธ์โดยตรงและอ้อมระหว่างกิจการต่างเจ้าของที่เอื้อให้เกิดผลในการสร้างและใช้ขีด ความสามารถร่วมกันที่ยั่งยืน” โดยขีดความสามารถดังกล่าวอาจอยู่ในรูปของทรัพยากร (Resource-based view) ซึ่งรวมถึงองค์ประกอบทุนทางปัญญา (Intellectual capital) อันได้แก่ ชื่อเสียง และ ความรู้ (Teece, 2000) หรือ ประสิทธิภาพ (Efficiency) (Foss, 1999) ซึ่งเป็นผลจากขีด ความสามารถที่อิงกับโครงสร้างเศรษฐกิจ (Position-based capability) (Porter, 1980, 2006) อันท่า

ให้ความยั่งยืนของกลุ่มเครื่องต้องอาศัยเงื่อนไขความสำเร็จหลายประการ และมีแนวโน้มของการตกอยู่ภายใต้อิทธิพลการแข่งขันทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะหากไม่มีการปรับตัว

2.2 บรรณนิทัศน์

งานศึกษากลุ่มเครื่องในระดับทฤษฎีแม้ในต่างประเทศนั้นยังมีอยู่น้อยและแทบไม่มีสำหรับการศึกษาในแง่ของธรรมาภิบาลเศรษฐกิจ การศึกษาเชิงประจักษ์ที่ส่วนใหญ่อิงแนวทางเชิงคุณภาพ (Qualitative approach) กับกลุ่มตัวอย่างกลุ่มเครื่องจำนวนน้อย ซึ่งมักใช้แนวคิดเศรษฐศาสตร์เมือง (Urban economics) การจัดการเชิงกลยุทธ์ (Strategic management) ตลอดจนขีดความสามารถ (Capability) (Porter, 1990, 1998; Grabher, 1993; Doeringer and Terkla, 1995; Feser and Sweeney, 2000; Martin and Sunley, 2006) และขีดความสามารถประเภทความรู้ (Knowledge-based) (Maskell and Malmberg, 2007) โดยประเด็นความสนใจในการศึกษากลุ่มเครื่องล่าสุดดูเหมือนจะเคลื่อนย้ายจากแนวคิดที่อิงภูมิศาสตร์ (Geographic cluster) ไปสู่แนวคิดในเรื่องวัฏจักรชีวิตหรือวิวัฒนาการของอุตสาหกรรม (Grabher, 1993; Birkinshaw, 2000; Rantisi, 2002; Martin and Sunley, 2006) โดยงานการศึกษาจำนวนมากมุ่งพยายามค้นหาปัจจัยการเกิดกลุ่มเครื่อง เพื่อนำแนวคิดในการประยุกต์ใช้โดยเฉพาะในการพัฒนาเศรษฐกิจมากกว่าการสร้างทฤษฎี (Mayer, 2005) จากการสำรวจงานการศึกษาเบื้องต้นเป็นที่น่าประหลาดใจว่า แม้เนื้อหาของงานการศึกษาเชิงประจักษ์ล้วนวนเวียนอยู่กับองค์ประกอบและกลไกธรรมาภิบาล หรืออาจมีการกล่าวถึงบ้างอย่างผิวเผิน แต่กลับแทบไม่พบการใช้เศรษฐศาสตร์สถาบัน หรือแนวคิดเรื่องธรรมาภิบาลมาเป็นกรอบการศึกษาอย่างจริงจัง ทำให้แนวคิดทั้งหลายเหล่านี้แม้อาจอธิบายบางแง่มุมของกลุ่มเครื่องได้ แต่ก็ไม่สามารถผนวกรวมเข้าเป็นแนวคิดเดียวกัน เพื่ออธิบายปรากฏการณ์กลุ่มเครื่องอย่างครอบคลุม (Robustness) ได้มากพอ

แนวคิดต่างๆ ของกลุ่มเครื่องจะอิงอยู่กับพื้นที่ทางภูมิประเทศ โดยแนวคิดเชิงทฤษฎีของกลุ่มเครื่องทางภูมิประเทศพบว่าสามารถหาความเชื่อมโยงกับแนวคิดในเรื่องเศรษฐศาสตร์ค่าธรรมเนียม (Transaction cost economics) ได้บ้างกล่าวคือ เมื่อกลุ่มกิจการที่ตั้งในท้องถิ่นเดียวกันสามารถสร้างความไว้วางใจระดับสูงต่อกัน มีความตื่นทุนในการจัดคู่ค้าต้นทุนการทำสัญญา และตื่นทุนในการบังคับตามสัญญาที่ต่ำ โดยในขณะเดียวกันก็สามารถสร้างแรงกดดันให้เกิดความแตกต่างในตัวผลิตภัณฑ์ (Product differentiation) ได้ด้วย (Belleflamme, Pikard and Thisse, 2000) ตามความหมายนี้คือ ค่าธุรกรรมอยู่ในระดับที่ทำให้เกิดการแข่งขันพอประมาณในขณะที่เกิดความ

หลากหลายในผลิตภัณฑ์ และอีกทั้งสามารถเชื่อมโยงกับแนวคิดทุนทางสังคม (Social capital) ที่ว่าความใกล้ชิดทำให้เกิดความไว้วางใจและความร่วมมือ (Saxenian, 1994; Jacobs and DeMan, 1996) ความใกล้ชิดของที่ตั้งในพื้นที่ภูมิประเทศเดียวกันมีความได้เปรียบในเรื่องการสื่อสาร การประสานงาน และการจูงใจ ทำให้เจ้าของกิจการสามารถประเมินท่าทีความร่วมมือของกันและกันได้ ซึ่งจำเป็นในสภาพการณ์ที่สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อีกทั้งเทคโนโลยีการผลิตมีลักษณะที่เป็นความรู้แฝง (Tacit) หรือเฉพาะทางในระดับสูง (Storper and Venables, 2005) ตลอดจนแนวคิดของต้นทุนการเรียนรู้ที่ต่ำ (Training cost) และพันธะสัญญาที่ไม่สมบูรณ์ (Incomplete contract) ทำให้เกิดต้นทุนผูกมัด (Hold-up cost) ระหว่างพนักงานและเจ้าของกิจการ เนื่องจากมีทักษะแฝงหรือข้อมูลที่อาจเก็บกักได้ (Information Hoarding) ทำให้ทั้งกิจการและพนักงานไม่สามารถเปลี่ยนแปลงท่าทีที่ตั้งออกจากกลุ่มเครือข่ายได้ (Williamson, 1985; Grossman and Hart, 1986; Almazan, De Motta, and Titman, 2007) แต่แนวคิดเหล่านี้ล้วนมีข้อบกพร่องอยู่มากในแง่ที่ไม่สามารถระบุเกณฑ์ตัดสินที่ชัดเจนในเรื่องระดับความเหมาะสมของระดับค่าธุรกรรมและขอบเขตการเป็นท้องถิ่น ในขณะที่แนวคิดทุนทางสังคมก็ไม่สามารถอธิบายการที่มีกลุ่มกิจการหลายกลุ่มที่ใกล้ชิดกันไม่สามารถพัฒนาเป็นกลุ่มเครือข่าย ในขณะที่มีกลุ่มกิจการที่มีที่ตั้งกระจายและห่างกันสามารถพัฒนาเป็นกลุ่มเครือข่ายได้อย่างกรณีกลุ่มเครือข่ายของกลุ่มประเทศนอร์ดิก (Nordic) (Asheim, Coenen, and Svensson-Henning, 2003) และแนวคิดเรื่องสัญญาที่ไม่สมบูรณ์ก็ไม่สามารถอธิบายประเด็นในเรื่องความสำเร็จและล้มเหลวที่แตกต่างกันของกลุ่มเครือข่ายได้ อีกทั้งยังมีความขัดแย้งเชิงเหตุผลในตัวเองของการที่มีต้นทุนการเรียนรู้ต่ำและยังเกิดต้นทุนผูกมัดในขณะเดียวกัน ทำให้แนวคิดเชิงภูมิประเทศมีข้อจำกัดในตัวเองสำหรับการพัฒนาเป็นทฤษฎีที่สมบูรณ์

การศึกษากลุ่มเครือข่ายในมิติของวัฏจักรชีวิตโดยอิงอยู่กับขีดความสามารถเป็นแง่ที่มีผู้ให้ความสนใจมาก โดยเชื่อว่าวัฏจักรของชีวิตของกลุ่มเครือข่าย นั้นมีขีดความสามารถเป็นปัจจัยกำหนด (Birkinshaw, 2000) โดยนัยนี้ การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและปัจจัยภายนอกอื่นๆ เช่น การค้นพบเทคโนโลยีใหม่ๆ ของคู่แข่งในภาคอุตสาหกรรมเดียวกัน หรือแม้แต่ในภาคอุตสาหกรรมอื่น การเปลี่ยนแปลงในระบบโลจิสติกส์ ค่าใช้จ่ายด้านพลังงาน ต้นทุนอื่นๆ ตลอดจนอุปสงค์ที่เปลี่ยนไปย่อมมีผลต่อความสัมพันธ์ของขีดความสามารถ (Malerba, 2006; Maskell and Malmberg, 2007) ซึ่งส่งผลกระทบต่อความได้เปรียบเชิงแข่งขันต่อทั้งกลุ่มเครือข่าย ในลักษณะเดียวกับที่ส่งผล

กระทบต่อกิจการ โดยการศึกษาตัวอย่างกลุ่มเครื่องที่กำลังเสื่อมแสดงให้เห็นว่า มีสาเหตุเชื่อมโยงมาจากความได้เปรียบเชิงเศรษฐกิจที่เคยมีนั้นเริ่มหายไป (Grabher, 1993; Martin and Sunley, 2006) ความกังวลใจที่เกี่ยวข้องในแง่ก็คือ การพัฒนาตัวของกลุ่มเครื่อง อาจนำไปสู่ความเชี่ยวชาญเฉพาะและจำกัดในวงแคบ ทำให้กลุ่มเครื่องติดในกับดักกลยุทธ์ (Strategic trap) เช่นเดียวกับที่ประสบในกิจการ (Burgelman, 2003: 22) ทำให้ไม่สามารถปรับตัวต่อปัจจัยแวดล้อมที่เปลี่ยนไป (Harrison and Glasmeier, 1997) โดยเฉพาะหากมีโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกิจการในกลุ่มเครื่องที่เหนียวแน่นเกินไป (Rosenfeld, 1995, 1997) ทำให้มีแรงกดดันจากการการแข่งขันของตลาดต่ำเกินไป แม้จะมีหลักฐานว่ากลุ่มเครื่องโดยทั่วไปสามารถปรับตัวได้ดีกว่ากิจการนอกกลุ่มเครื่อง (Doeringer and Terkla 1995; Henton, Melville and Walesh 1997; Rosenfeld 1997; Britton, 2007) ยืนยันให้เห็นความจำเป็นของกลุ่มเครื่องที่ต้องมีกลไกบางประการ ซึ่งน่าจะเชื่อว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบธรรมาภิบาล

การศึกษาเข้าไปในประเด็นของเทคโนโลยีของกลุ่มเครื่องทำให้เราเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างขีดความสามารถ กลยุทธ์ของกิจการและวิวัฒนาการของกลุ่มเครื่องมากขึ้น โดย Maskell and Malmberg (2007) ชี้ว่า การเข้าถึงความรู้และอุปสรรคของการเข้าถึงคือปัจจัยที่ขับเคลื่อนวิวัฒนาการเศรษฐกิจทั้งในระดับเมือง ภาคพื้น หรือแม้แต่ประเทศ ซึ่งโดยนัยนี้หมายความรวมถึงกลุ่มเครื่องด้วย ทั้งสองเห็นว่าการศึกษาดังกล่าวการสร้างความนวัตกรรม เกณฑ์การคัดเลือกนวัตกรรม เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ และการเก็บรักษาเทคโนโลยีเดิมทำให้เราเข้าใจในแนวทางการระดมองค์ความรู้ที่อยู่ในรูปของแนวปฏิบัติซ้ำ (Routines) ในขณะเดียวกัน Feser and Sweeney (2000) ได้ศึกษาและพบการกระจุกตัวของกลุ่มกิจการที่เด่นชัดเฉพาะกลุ่มเครื่องของกิจการประเภทที่เน้นความรู้หรือเทคโนโลยีขั้นสูง ซึ่งอาจชี้ว่า กลุ่มเครื่องที่ไม่มีการพัฒนาเทคโนโลยีอาจไม่ยั่งยืนหรือตกอยู่ในขั้นเสื่อม ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยกลุ่มเครื่องงานโลหะของ Wood, Watts and Wardle (2004) ที่พบว่ากิจการเน้นอัตราการเติบโตสูงมักเลือกขยายกิจการนอกกลุ่มเครื่อง โดยเน้นพื้นที่ซึ่งมีอุปสงค์รองรับ เฉพาะกิจการมีกระบวนการผลิตเทคโนโลยีขั้นสูงเท่านั้นที่ยังคงมีธุรกรรมมากในพื้นที่เดิมของกลุ่มเครื่อง ในขณะที่ดูเหมือนว่า แม้ไม่มีหลักฐานยืนยันว่ากลุ่มเครื่อง มีวัฏจักรชีวิตจริง แต่มีหลักฐานค่อนข้างชัดเจนว่าขีดความสามารถทั้งประเภททรัพยากร (Resource-based) และตำแหน่งทางโครงสร้างเศรษฐกิจ (Position-based) คือปัจจัยกำหนดความอยู่รอดของกลุ่มเครื่อง แต่การศึกษาในเชิงขีดความสามารถเหล่านี้เพียงอย่างเดียวจนถึงองค์ประกอบธรรมาภิบาลพื้นฐานสอง

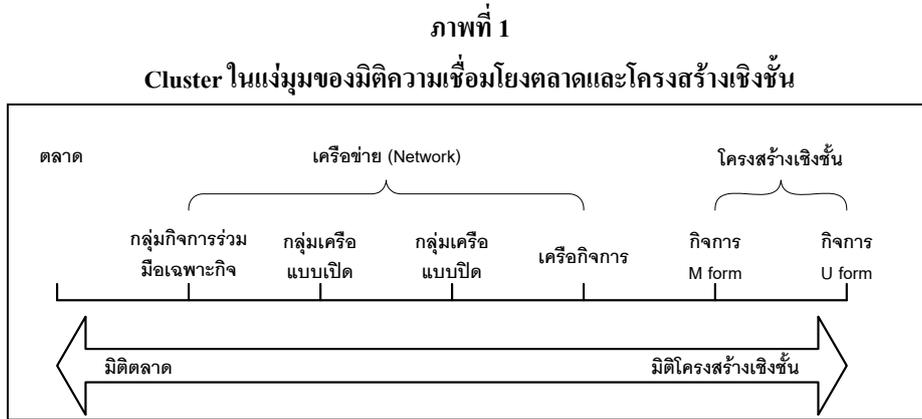
ประการของกลุ่มเครือข่ายที่พบเช่นเดียวกับในระบบธรรมาภิบาลภายในของกิจการ (Firm governance) (สุรศักดิ์ ไชยชนกิจ, 2549) คือการพัฒนาขีดความสามารถและการแข่งขันภายใน แต่ในภาพรวมแล้วแนวคิดเชิงภูมิประเทศยังคงไม่ช่วยอธิบายกลไกในเชิงทฤษฎี ทั้งส่วนที่เป็นผลผลักดันหรือเป็นอุปสรรคให้เกิดการพัฒนาและใช้ขีดความสามารถที่ยั่งยืนของกลุ่มเครือข่าย

สิ่งที่น่าสังเกตก็คืองานศึกษากลุ่มเครือข่ายส่วนใหญ่ที่ผ่านมาชี้ให้เห็นช่องว่างความรู้ ที่อาจประสานเชื่อมโยงระหว่างความรู้ในเรื่องระบบกลไกการทำงาน และความรู้ในเรื่องการกำเนิดหรือวิวัฒนาการโดยรวมของกลุ่มเครือข่าย โดยมักพบว่าในกลุ่มเครือข่ายที่อยู่ตัวแล้วจะแสดงลักษณะเด่นในเรื่อง ผลกระทบทางบวกของเครือข่ายกิจการ (Network effect) ความสามารถปรับตัว และความหลากหลายและระดับความเชี่ยวชาญภาคอุตสาหกรรม (Moreno, Paci and Usai, 2005) อีกทั้งความสัมพันธ์กับภายนอกมีผลต่อการยกระดับฐานเทคโนโลยีอุตสาหกรรมทั้งในแง่ความเชี่ยวชาญเฉพาะ หรือขีดความสามารถที่เสริมกับอุตสาหกรรมอื่น ทำให้ลดความเสี่ยงของการผูกติด (Lock-in) กับเทคโนโลยีเดิม และ ความจำเป็นของการพึ่งพิงกับกิจการภายในกลุ่มเครือข่าย (Porter, Whittington and Powell, 2005; Sorenson, 2005) แม้ขีดความสามารถภายในกิจการจะน่าเชื่อว่ามีบทบาทมากก็ตาม (Beugelsdijk, 2007) ส่วนในกรณีกลุ่มเครือข่ายใหม่มักจะพบอุปสรรคที่ยังไม่ได้รับการตอบสนอง (Orsenigo, 2001; Bresnahan, Gambardella, and Saxenian, 2001) ความต่อเนื่องของธุรกรรมที่เอื้อให้เกิดการติดต่อสื่อสาร และเรียนรู้ระหว่างกัน ตลอดจนการเป็นแหล่งรายได้ให้แรงงานสามารถยังชีพในพื้นที่เป็นปัจจัยสำคัญ (Lazerson and Lorenzoni, 2005) ดังนั้นการพยายามใช้ปัจจัยความสำเร็จซึ่งพบในกลุ่มเครือข่ายที่ดำรงอยู่นานแล้วเพื่อใช้อธิบายการเกิดของกลุ่มเครือข่ายใหม่ จึงมีความเสี่ยงในการเกิดความผิดพลาด (Breschi and Malerba, 2005: 8) ในแง่นี้แม้ Menzel and Fornahl (2007) ได้ศึกษาและพยายามให้เหตุผลของความเชื่อมโยงของกลุ่มเครือข่ายที่เกิดจากกิจการในกลุ่มเครือข่ายไม่สามารถสร้างความได้เปรียบจากการแสวงหาผลประโยชน์ร่วม (Synergies) ได้อีกต่อไปเนื่องจากกิจการได้พัฒนาตัวจนแตกต่างกันมากเกินไป แต่ทั้งสองก็ยังคงไม่สามารถอธิบายถึงส่วนธุรกรรมของกิจการที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปมากและยังคงสามารถแสวงหาประโยชน์จากการร่วมมือได้ นอกจากนั้นแนวคิดนี้แม้จะอธิบายความเชื่อมโยงได้บางกรณี แต่ยังคงไม่สามารถอธิบายปัจจัยรากฐานที่นำไปสู่วิวัฒนาการที่แตกต่างของแต่ละกลุ่มเครือข่ายที่เชื่อมหรือยั่งยืน เนื่องจากมีหลักฐานจำนวนมากที่ชี้ว่ากลุ่มเครือข่ายทั่วไปสามารถปรับตัวได้ดีกว่ากิจการนอกกลุ่มเครือข่าย (Doeringer and Terkla 1995; Henton, Melville and Walesh 1997; Rosenfeld 1997; Britton, 2007) ซึ่งมีความ

เป็นไปได้ว่าการศึกษาที่ผ่านมาเหล่านี้มีข้อบกพร่องที่ได้มองข้ามกลไกธรรมาภิบาลที่ช่วยกำกับ การปรับตัวของกลุ่มเครื่องนั้นเอง

Michael E. Porter (1998: 79) คือหนึ่งในนักวิชาการกลุ่มแรกที่ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับ ลักษณะธรรมาภิบาลของกลุ่มเครื่อง โดยเขาเห็นว่าระบบของกลุ่มเครื่องนั้นมีทั้งคุณลักษณะ โครงสร้าง และองค์ประกอบสถาบัน ตลอดจนกระบวนการพัฒนาตัวคล้ายคลึงกับระบบเศรษฐกิจ ของสังคมประเทศ กล่าวในอีกนัยหนึ่งก็คือกลุ่มเครื่องมีลักษณะของการเป็นระบบเศรษฐกิจส่วนย่อย (Sub-economy) โดย Porter เห็นว่ากลุ่มเครื่องมักมีคุณสมบัติผสมของกลไกตลาด (Arm's-length markets) และโครงสร้างเชิงชั้น (Hierarchies) ซึ่งทั้ง Porter และ Newlands (2003) เห็นว่า องค์ประกอบตลาดคือสิ่งที่ชักนำให้เกิดนวัตกรรม ซึ่งแนวคิดเช่นนี้ไปสอดคล้องกับทฤษฎีกิจการ (Theory of the firm) (Coase, 1937) ที่เสนอว่าระบบเศรษฐกิจประกอบไปด้วยตลาดและโครงสร้าง เชิงชั้น ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ค่าธุรกรรม (Williamson, 1984) ซึ่งเสนอว่าตลาด โครงสร้างเชิงชั้น และ รูปแบบผสมของทั้งสองคือกลไกธรรมาภิบาลหลักของระบบเศรษฐกิจ หรือมองในอีกมุมหนึ่งได้ว่าเป็นการร่วมมือเชิงแข่งขันภายใต้ฉันทมติทางวัฒนธรรมที่ไม่จำเป็นต้องกำหนดเป็นลายลักษณ์อักษร (Carnevali, 2004: 535) ซึ่งยิ่งทำให้สอดคล้องมากยิ่งขึ้นกับทฤษฎีธรรมาภิบาลเศรษฐกิจตรีมิติ³ ที่ได้ เสนอว่า ธรรมาภิบาลเศรษฐกิจของสังคมหนึ่งๆจะเป็นผลจากความสมดุลของอิทธิพลของสถาบัน ทั้งห้าที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันคือ ตลาด โครงสร้างเชิงชั้นเอกชน (Private hierarchy) โครงสร้างเชิงชั้น สาธารณะ (Public hierarchy) สถาบันทางกฎหมาย และสถาบันทางสังคม โดยหากจะพิจารณา ความเห็นของ Porter ในแง่นี้ประกอบกับงานศึกษากลุ่มเครื่อง และระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจอื่นๆ ยิ่งทำให้กลุ่มเครื่องแสดงคุณสมบัติของการเป็นระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น โดยลักษณะ ความสัมพันธ์ร่วมบนเส้นเชื่อมโยงองค์ประกอบตลาดและโครงสร้างเชิงชั้น (Market-hierarchy continuum) โดย Oliver Williamson (2000: 602) มองในแง่มุมของการฉกฉวยโอกาส (Opportunism) และมาตรการป้องกัน โดยเขาเห็นว่าเป็นการแปรตามระดับของความเสียหายในการ ข้อตกลง (Contractual hazards) และ กลไกการป้องกัน (Safeguards) ที่จำเป็น แต่เราอาจมองได้ใน ขณะเดียวกันว่าเส้นเชื่อมโยงนั้นแปรตามระดับคุณสมบัติของขีดความสามารถเชิงอำนาจ (Authoritative capability) และระบบการควบคุม (Control power) ที่ระบบนั้นจำเป็นต้องมีและใช้ เพื่อสนองสมาชิกฝ่ายที่มีส่วนได้เสียในระบบ ซึ่งรวมถึงการสร้างและใช้ความได้เปรียบเชิงแข่งขัน

อย่างยั่งยืนเพื่อแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจจากภายนอกเช่นเดียวกับกิจการทั่วไป (สุรศักดิ์ ไชยชนกิจ, 2549)⁴ ซึ่งอาจสรุปลักษณะความเชื่อมโยงได้ตามภาพที่ 1

ที่มา: สร้างโดยสุรศักดิ์ ไชยชนกิจ แสดงเส้นความเชื่อมโยงของรูปแบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจตลาดและโครงสร้างเชิงชั้น (Market-hierarchy continuum) จำแนกตามระดับความเป็นทางการ (Formality) ของกลไกการกำกับดูแล โดยกลุ่มเครือข่ายแบบเปิดเป็นรูปแบบหนึ่งของกลุ่มเครือข่ายกิจการอันมีส่วนผสมของตลาดและโครงสร้างเชิงชั้นเพื่อแสวงหาและใช้ความได้เปรียบเชิงแข่งขัน แต่กลุ่มเครือข่ายโดยมีมิติของกลไกทางสังคมและกฎระเบียบเพิ่มเติมบางอย่างเข้ามาเกี่ยวข้อง (ไม่ได้แสดงในภาพที่ 1)

ตามภาพที่ 1 กลุ่มเครือข่ายเป็นเพียงรูปแบบกลุ่มเครือข่ายประเภทหนึ่งในหลายประเภทที่มีองค์ประกอบผสมของตลาดและโครงสร้างเชิงชั้น โดยพบว่าอาจมีมิติของกลไกทางสังคม กฎระเบียบ และกลไกหน่วยงานรัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง (Porter, 1998: 82-83) กิจการอากร่วมมือเฉพาะกิจอย่างเช่นในโครงการก่อสร้างขนาดใหญ่ การร่วมมือของสถาบันการเงินในการให้กู้โครงการมูลค่าสูง กลุ่มเครือข่ายแบบเปิดหมายความว่ากลุ่มกิจการที่ไม่มีกลไกทางการเพื่อควบคุมคุณสมบัติการเป็นสมาชิก ดังที่ปรากฏในกลุ่มเครือข่ายส่วนใหญ่ของประเทศสหรัฐฯ ไม่ว่าจะเป็นซิลิคอน แวลลีย์ หรือกลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรมเสื้อผ้าในนครนิวยอร์ก (Rantisi, 2002) ในขณะที่กลุ่มเครือข่ายแบบปิดมักมีกลไกบางประการในการควบคุมคุณสมบัติการเป็นสมาชิกโดยตรงหรือโดยอ้อม ดังที่มักปรากฏในกลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรมรถยนต์ในยุโรป ซึ่งกิจการสมาชิกในกลุ่มเครือข่ายมักมีความผูกพันที่เหนียวแน่นกับโรงงานประกอบ (Depner and Bathelt, 2005) รูปแบบเครือข่ายกิจการ (Group companies) อาจเกิดจากการมีผู้ถือหุ้นร่วมกันหรือการถือหุ้นไขว้ดังเช่นกลุ่มกิจการ Keiretsu ของญี่ปุ่น (Lincoln and Gerlach, 2005; Chaithanakij, 2007b) หรือประเทศอื่นๆ ในทวีปเอเชีย (Khanna and Palepu, 1999)

แม้แต่กิจการในอุตสาหกรรมเดียวกันอาจมีโครงสร้างการควบคุมที่เข้มงวดต่างกัน โดยกิจการที่มีผู้บริหารแยกตามแผนก (M-form) จะมีอิสระและลดปัญหาการฝาก (Free-riding) มากกว่ากิจการที่มีผู้บริหารร่วมกัน (U-form) (Williamson, 1975: 38; Tirole, 1988: 48)

Porter (1998) เห็นว่ากลไกตลาดที่มีการแข่งขันในกลุ่มเครือ นอกจากผลักดันให้กิจการพัฒนาขีดความสามารถตัวเองแล้วยังเอื้อให้ภาคอุตสาหกรรมที่หลากหลายเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องพร้อมกับการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาใช้ในกลุ่มเครือ นำไปสู่การเกิดนวัตกรรม โดยการศึกษาปัจจัยชักนำการเกิดนวัตกรรมในประเทศอินเดียยืนยันว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกิจการและระหว่างภาคอุตสาหกรรมคือปัจจัยที่เอื้อให้เกิดนวัตกรรม มากกว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างกิจการในกลุ่มบริษัทที่มีเจ้าของร่วมกันหรือในภาคอุตสาหกรรมเดียวกัน (Sujit and Mukherjee, 2004) การแข่งขันระหว่างสมาชิกในกลุ่มเครือ ยังช่วยลดโอกาสการแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจส่วนเกินด้วยการตั้งราคาสูงเกินหรือการแอบลดคุณภาพ ซึ่งเป็นการทำลายชื่อเสียงของกลุ่มเครือทางอ้อม ในขณะที่การมีกิจการหลายรายแข่งขันกันนั้นช่วยลดต้นทุนการค้นหาและเปรียบเทียบคุณภาพและราคาในแง่ของผู้ซื้อ การรักษาความสมดุลในหลายๆ แ่ง ทั้งในแง่อุปสงค์ อุปทาน ธุรกิจภายในกลุ่มเครือ โดยการแข่งขันยังมีผลในการผลักดันให้กิจการในกลุ่มเครือพยายามรักษาระดับขีดความสามารถแข่งขันโดยไม่ติดในกับดักกลยุทธ์ (Strategic trap) ที่อาจเกิดขึ้นกับกลุ่มเครือได้ในลักษณะเดียวกับที่เกิดขึ้นกับกิจการ (Burgelman, 2003: 22; Martin and Sunley, 2005: 459) ผลการศึกษาเหล่านี้ยืนยันองค์ประกอบธรรมาภิบาลพื้นฐานที่เป็นตลาดและโครงสร้างเชิงชั้นของกลุ่มเครือที่มีร่วมกับระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจอื่นๆ แสดงให้เห็นมิติธรรมาภิบาลเศรษฐกิจที่ชัดเจนของกลุ่มเครือ โดยแนวคิดกลุ่มเครือในฐานะของระบบธรรมาภิบาลนี้สอดคล้องกับรูปแบบผสมของตลาดและโครงสร้างเชิงชั้นแบบลูกผสม (Hybrid) ตามแนวเศรษฐศาสตร์ค่าธุรกรรม โดยกิจการที่เป็นคู่ค้าในกลุ่มเครือเดียวกันจะมีสัญญาโดยนัย (Implicit contract) ที่ควบคุมโดยกลไกที่ไม่เป็นทางการในการประสานความร่วมมืออย่างต่อเนื่อง (Williamson, 2005: 4) อย่างเช่น ในเรื่องมาตรฐานสินค้าตลอดจนเงื่อนไขการซื้อขาย

นอกเหนือจากผลการศึกษาที่แสดงองค์ประกอบธรรมาภิบาลของกลุ่มเครือที่มีคุณสมบัติของโครงสร้างเชิงชั้นและตลาดแล้ว ยังมีผลการศึกษาที่ชี้ว่า สถาบันทางสังคม โดยเฉพาะบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมและความไว้วางใจเป็นประเด็นสำคัญเนื่องจากมีผลต่อช่องทางของข่าวสาร (Rosenfeld, 1996) ช่วยลดต้นทุนของการเฝ้าสังเกต (Monitoring cost) ระหว่างสมาชิกของกลุ่ม

เครือ (Ostrom, 2005: 248) แต่เชื่อว่าสถาบันทางสังคมเช่นบรรทัดฐานจะเป็นประโยชน์ต่อการเพิ่มประสิทธิภาพเสมอไป (Koford and Miller, 1991) สังคมที่อิงอยู่กับความสัมพันธ์ (Relation-based) อย่างเช่นในประเทศเอเชียตะวันออก ซึ่งรวมถึงประเทศไทย จะมีบรรทัดฐานที่ให้น้ำหนักความสำคัญในเรื่องพวกพ้องมากกว่าประโยชน์ของส่วนรวม (Dixit, 2004: 79) ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อระบบความร่วมมือในกลุ่มเครือที่กลุ่มความสัมพันธ์ย่อยหลายกลุ่ม ในขณะที่บรรทัดฐานและกฎในการเอื้อให้บุคคลในระบบเศรษฐกิจสามารถสละประโยชน์ส่วนตัวบางประการเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและการร่วมแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมจะช่วยปรับประคองให้ระบบมีความยั่งยืนมากกว่า (Ostrom, 2005: 263) ดังจะเห็นจากผลการศึกษาเชิงประจักษ์ชี้ว่า ปฏิสัมพันธ์ต่อหน้าซึ่งช่วยสร้างความไว้วางใจคือปัจจัยสำคัญของการพัฒนาเครือ (Doeringer and Terkla 1995; Rosenfeld, 1997) โดยเฉพาะสำหรับกิจการขนาดเล็กซึ่งมีความเชี่ยวชาญเฉพาะและยืดหยุ่นสูงในการตอบสนองความต้องการของตลาดเฉพาะและเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (Doeringer and Terkla, 1995)

การศึกษาเครือในประเทศไทย เท่าที่ปรากฏพบว่ามีจำนวนไม่มากนัก และส่วนใหญ่เป็นการสำรวจเชิงประจักษ์ ไม่ได้เน้นการสร้างองค์ความรู้ในระดับทฤษฎี (สุวิชา มิ่งขวัญ และคณะ, 2549; นฤมล คงทน, 2549) อีกทั้งยังคงอิงอยู่กับแนวคิดความได้เปรียบเชิงแข่งขัน ทำให้มองข้ามปัจจัยด้านวัฒนธรรม ทั้งที่องค์ประกอบธรรมาภิบาลในส่วนที่เป็นวัฒนธรรมจะเป็นประเด็นสำคัญสำหรับการศึกษากลุ่มเครือในประเทศไทย เนื่องจากแม้ยังขาดงานวิจัยที่สนับสนุน แต่ก็น่าเชื่อว่ากลุ่มเครือและกลุ่มกิจการในรูปแบบอื่นของไทยตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งยังขาดจิตสำนึกร่วมกัน (Spontaneous order) ของการร่วมกันรักษาสถาบันทรัพย์สินส่วนรวม (Public property institution) ทำให้พลาดโอกาสการพัฒนาตัวเป็นกลุ่มเครือ ที่ยั่งยืนทั้งที่มีศักยภาพทางด้านกายภาพ ดังที่พบในงานวิจัยอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น อุปสรรคในการสร้างธรรมาภิบาลบริษัทในบริษัทจดทะเบียนของไทยและธรรมาภิบาลทางการเมือง (สุรศักดิ์ ไชยชนกิจ, 2549, 2550) ตลอดจนปัญหาการกำหนดสิทธิชุมชนในแง่ที่เป็นสถาบันส่วนรวมของสังคมทั้งหลาย (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2549, บทที่ 6) ดังนั้นลำพังการมีรูปแบบ (Form) กลไกธรรมาภิบาลภายนอก เช่น การมีคณะกรรมการ หรือการร่วมประชุมตัดสินใจ จึงไม่อาจเป็นสิ่งรับประกันการมีธรรมาภิบาลจริงดังที่มักพบเห็นในผลการศึกษาระบบธรรมาภิบาลภาครัฐของประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย (Cunha, and Junho Pena, 1997) การพิจารณาตัดสินการมีธรรมาภิบาลจึงต้องพิจารณาจากเนื้อหา (Substance)

ประสิทธิผลของกลไกการกำกับดูแลที่มีผลในการป้องกันการฉวยโอกาส ซึ่งมักต้องอาศัยวัฒนธรรมของการเพื่อแผ่ (Altruistic culture) ของผู้มีบทบาทหลักในแต่ละกลุ่มเครือข่าย

ในขณะที่แนวคิดเชิงทฤษฎียังไม่ชัดเจน อีกทั้งผลการศึกษากลุ่มเครือข่ายในประเทศไทยยังคงมีจำกัด ผู้บริหารของหน่วยราชการไทยได้แสดงความเร่งรีบผลักดันให้หน่วยราชการระดับจังหวัดกำหนดแผนทางพัฒนาจังหวัดบนแนวคิดกลุ่มเครือข่าย (ทศพร ศิริสัมพันธ์, 2551; เอี่ยมบุญ ไกรฤกษ์, 2551) ซึ่งต้องถือว่าเป็นแนวทางที่อันตรายยิ่ง ทั้งนี้เพราะระบบเศรษฐกิจของจังหวัดและกลุ่มจังหวัดของประเทศไทยนั้นในปัจจุบันอย่างดีที่สุดก็เป็นเพียงผลผลิตจากปัจจัยในอดีต และเป็นแนวทางดังกล่าวยังขาดการพิจารณาที่รอบด้านเพียงพอ จึงเป็นการพิจารณาตัดสินตัดสินที่ง่ายเกินไป (Gross simplification) หากจะพิจารณาจากการขาดข้อคำนึงถึงปัจจัยหลายประการที่อาจขาดหาย ซึ่งรวมถึงความพร้อมของภาคเอกชนที่ต้องเป็นผู้แสดงบทบาทนำในการพัฒนากลุ่มเครือข่าย และจากหลักฐานที่ปรากฏของกิจกรรมเศรษฐกิจของเอกชนในระดับจังหวัดจำนวนมากยังคงมีสภาพที่อ่อนแอจากปัญหาการขาดจิตสำนึกร่วมกันของประชาชนในสิ่งที่เป็ผลประโยชน์ส่วนรวม ทำให้มีโอกาสถูกแทรกแซงและไม่อาจสนองผลประโยชน์ส่วนรวมได้มากนัก ความรู้ที่จำกัดของข้าราชการของท้องถิ่น เนื่องจากต้องถูกโยกย้ายบ่อยครั้ง ความเชื่อมโยงระหว่างขีดความสามารถของจังหวัดและประเทศในส่วนรวม ระดับการพึ่งพิงกันระหว่างระบบเศรษฐกิจในส่วนกลางและระหว่างประเทศ วิศวกรรมของเทคโนโลยีสารสนเทศ และต้นทุนทางพลังงาน ที่ล้วนแสดงอิทธิพลที่รุนแรงมากขึ้นตามลำดับต่อเค้าโครงตลาด (Market profile) (White, 2002) ของแต่ละจังหวัดในขณะนี้ ซึ่งทำให้น่าสงสัยว่า ประเภทสินค้าและบริการที่ผ่านมาที่ถูกใช้เป็เป้าหมายการสร้างกลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรมของจังหวัดซึ่งที่เสนอแนะให้ดำเนินการนั้น อาจไม่เหมาะสมสำหรับปัจจัยแวดล้อมที่เปลี่ยนไป

อีกทั้งการศึกษาเมื่อเร็วนี้ของ Häussler and Zademach (2006) โดยทำการศึกษาเปรียบเทียบผลของโครงสร้างส่วนผสมของประเภทอุตสาหกรรมในกลุ่มเครือข่ายต่อผลประกอบการในกลุ่มเครือข่าย 8 รายในกลุ่มอุตสาหกรรมเทคโนโลยีชีวภาพในประเทศเยอรมนี ซึ่งทั้งสองไม่พบความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างส่วนผสมและประเภทอุตสาหกรรมและผลประกอบการของกิจการระหว่างกลุ่มเครือข่าย แต่พวกเขากลับพบว่าความสามารถปรับตัวให้เกิดความสมดุลระหว่างเงินทุนและงานการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์คือปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับผลประกอบการ แม้งานวิจัยดังกล่าวไม่สามารถระบุชัดเจนถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมดังกล่าว แต่ได้ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของ

กลไกบางอย่างที่น่าเชื่อว่าเกี่ยวข้องกับกลไกธรรมาภิบาลที่เอื้อให้กลุ่มเครือข่ายมีการปรับตัวสู่จุดที่มีความสมดุล งานศึกษาเหล่านี้ล้วนยืนยันความจำเป็นและเหมาะสมของการศึกษากลุ่มเครือข่าย ในกรอบของระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจ

3. กลุ่มเครือข่ายกิจการภายใต้ทฤษฎีธรรมาภิบาลเศรษฐกิจ

แม้การศึกษากลุ่มเครือข่าย ในกรอบของระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจยังอาจถือว่าเป็นแนวทางใหม่ในวงการวิชาการ แต่การศึกษาปรากฏการณ์พฤติกรรมร่วมของกลุ่มบุคคลในเชิงของระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจมีผู้ให้ความสนใจมากพอสมควร (Grief, 1996; Aoki, 2001; Ostrom and Ostrom, 2004; Ostrom, 2005) ซึ่งแนวทางนี้ตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่าระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจคือรูปแบบการจัดการ (Williamson, 2005) ประเภทหนึ่งซึ่งต้องอาศัยกลไกการควบคุม เช่น ระบบข้อมูล กฎระเบียบ บรรทัดฐาน และค่านิยมวัฒนธรรมที่เอื้ออำนวยให้เกิดความร่วมมือและการลงโทษสำหรับพฤติกรรมการฉวยโอกาสเอาเปรียบสมาชิกอื่นหรือไม่ร่วมมือทำให้เกิดความเสียหาย เพื่อสร้างความสมดุลของการแข่งขันและความร่วมมือภายใต้ฉันทามติทางวัฒนธรรมที่ไม่จำเป็นต้องระบุเป็นลายลักษณ์อักษร (Carnevali, 2004) นอกจากนี้ในระยะเวลาที่ผ่านมายังพบหลักฐานมากขึ้นที่ชี้ว่า การพัฒนาและใช้ขีดความสามารถเพื่อแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจนั้นมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับระบบธรรมาภิบาลบริษัทและธรรมาภิบาลเศรษฐกิจ (สุรศักดิ์ ไชยธนกิจ, 2549; Foss, 2005; Chaithanakij, 2007b) โดยน่าเชื่อว่าวัฒนธรรมความร่วมมือ ซึ่งรวมถึงความไว้วางใจ (Trust) และบรรทัดฐาน (Norm) ที่เกี่ยวข้องมีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับรูปแบบความร่วมมือของระบบเศรษฐกิจโดยทั่วไป ซึ่งรวมถึงระบบเศรษฐกิจกลุ่มเครือข่าย ด้วย โดยปฏิสัมพันธ์มักมีความซับซ้อนสูงเกินกว่าความสามารถใช้อำนาจหรือสัญญาที่เป็นทางการเพื่อผูกมัด (Borch and Arthur, 1995: 422) ดังที่การศึกษาล่าสุดเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างค่านิยมพื้นฐานของประชาชนและการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศจำนวนมากที่ได้ผลยืนยันว่าในระบบเศรษฐกิจแบบเปิดและประชาชนที่มีสิทธิทางการเมืองนั้น วัฒนธรรมจะเป็นปัจจัยที่กำหนดเศรษฐกิจมากกว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจกำหนดวัฒนธรรม Pryor (2007) ยืนยันความเชื่อของ Robert Putnam (1993) และ Elinor Ostrom (1995) ในเรื่องทุนทางสังคม (Social capital) โดยเฉพาะในประเด็นวัฒนธรรมความเพื่อแผ่เพื่อนมนุษย์ (Altruism) และประชาสังคม (Civic culture) ซึ่งแก้ไขปัญหาเรื่องความเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อส่วนรวม (Collective action) และการร่วมมือ อย่างไรก็ตามเป็นที่ทราบกันดี

ในประเด็นนี้ว่า ความสัมพันธ์ที่อิงความไว้วางใจนั้นมีโอกาสเกิดขึ้นโดยอิสระ หากแต่อยู่ภายใต้ อิทธิพลของสถาบันกฎหมาย การเมือง และสังคม (Lane and Bachman, 1996) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากเป็นความร่วมมือระหว่างกิจการ ซึ่งมีโอกาสการละเมิดข้อตกลงสูงมากกว่าบุคคลในกิจการ เดียวกัน อันน่าจะเชื่อว่าประเทศไทยอาจยังคงมีปัญหาในสิ่งเหล่านี้ไม่น้อย หรือแม้แต่ในประเทศที่ พัฒนาแล้ว ก็ยังพบว่าอาจเป็นปัญหาได้ ดังเช่น กรณีพนักงานของกิจการในซิลิคอน แวลเลย์ของ สหรัฐฯ ขาดวัฒนธรรมความจงรักภักดี มีการเปลี่ยนงานบ่อยจนกิจการขาดแรงจูงใจในการลงทุน พัฒนาความรู้ใหม่ๆ (Fallick, Fleischman, and Rebitzer, 2005) ซึ่งยืนยันอีกครั้งถึงความจริงที่ว่า กลไกตลาดเสรีที่ปราศจากวัฒนธรรมธรรมาภิบาลในการควบคุมไม่แน่ว่าจะสามารถสร้าง ประสิทธิภาพได้เสมอไป

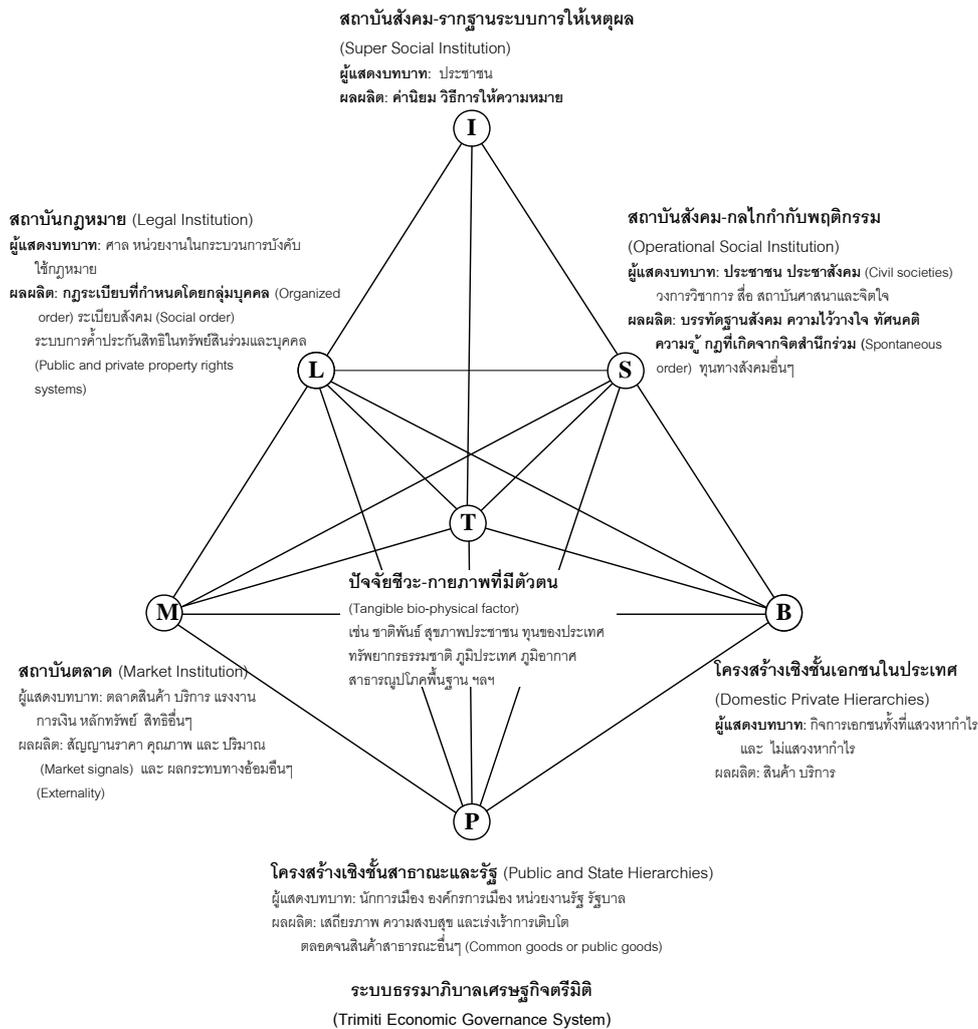
3.1 กรอบทฤษฎีธรรมาภิบาลเศรษฐกิจตรีมิติ

จากหลักฐานที่แสดงให้เห็นปัจจัยที่มีผลกระทบต่อกลุ่มเครือ มีลักษณะคล้ายคลึงกับ ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจ กรอบการศึกษาของกลุ่มเครือจึงอิงตามกรอบ การศึกษาทฤษฎีธรรมาภิบาลเศรษฐกิจตรีมิติ แสดงโครงสร้างตามภาพที่ 2 ซึ่งถือว่าระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจของแต่ละสังคมเกิดขึ้นจากอิทธิพลที่สมดุลของสถาบันและปัจจัยทั้งเจ็ดอัน ประกอบด้วย การแข่งขันตามกลไกของตลาด (M) บทบาทนำของกิจการเอกชน (Private hierarchy) (B) การจัดโครงสร้างเชิงชั้นสาธารณะของรัฐ (Public hierarchy) (P) เพื่อแทรกแซงสถาบันทาง กฎหมาย (L) เพื่อคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สิน และสถาบันทางสังคม (S) ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมและ องค์การทางสังคม โดยทั้งหมดอยู่ใต้อิทธิพลของสถาบันสังคมที่เป็นระดับการให้ความหมาย (Social logic system) (I) ที่เกี่ยวข้องกับค่านิยมทางวัฒนธรรมของสังคม ซึ่งอาจถือว่าเป็นสถาบันของ สถาบัน (Super institution) โดยปัจจัยชีวะ-กายภาพที่มีตัวตน (Tangible bio-physical factor) (T) ได้ เข้ามามีอิทธิพลในระบบเศรษฐกิจในหลายแง่ ในแง่ที่ชัดเจนประการหนึ่งก็คือการกำหนดรูปแบบ ระบบสิทธิในทรัพย์สินของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิการใช้ (Subtractability of use) และสิทธิ การมีส่วนได้รับประโยชน์จากทรัพย์สิน (Potential beneficiaries) (Ostrom, 2005: 24) กรอบ ธรรมาภิบาลเศรษฐกิจตรีมิติดังกล่าวนี้มีองค์ประกอบที่สอดคล้องกับกรอบการวิเคราะห์ที่เป็น มาตรฐานและได้รับยอมรับทั่วไป (Acemoglu and Johnson, 2003) โดยทฤษฎีตรีมิติเชื่อในความ สมดุลของอิทธิพลของสถาบันว่าเป็นเงื่อนไขจำเป็น แม้ไม่เพียงพอกับการเกิดธรรมาภิบาล

เศรษฐกิจของกลุ่มเครือ อันทำให้กลุ่มเครือสามารถ พัฒนา เก็บรักษาและใช้ขีดความสามารถ แสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจ (Economic rent) อย่างยั่งยืน ในขณะที่แนวคิดกลุ่มเครืออื่นๆ ที่ผ่านมา

ภาพที่ 2

กรอบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจตรีมิติ

ที่มา: Chaithanakij (2007a) ในงานชิ้นนี้ผู้เขียนสร้างแบบจำลองธรรมาภิบาลเศรษฐกิจโดยอาศัยแนวคิดของ Dixon (2003) แสดงปฏิสัมพันธ์ของสถาบันและปัจเจกทั้งเจ็ด โดยสมาชิกของสังคมมักไม่ตระหนักถึงสถาบันสังคมชั้นสูง (Social logic system) ที่กำหนดระบบการให้เหตุผลซึ่งส่งอิทธิพลผ่านสถาบันกฎหมาย และสถาบันสังคมที่เป็น ความเชื่อ บรรทัดฐาน ความไว้วางใจ ฯลฯ โดยไม่มีผลโดยตรงต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชน เส้นตรงที่เชื่อมโยง แสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ที่สถาบันและปัจเจกทั้งเจ็ดที่มีต่อกัน แบบจำลองนี้ถูกใช้อธิบายระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจที่แตกต่างกันระหว่างญี่ปุ่นและสหรัฐฯ โดยเน้นความสำคัญไปที่ค่านิยมความเพื่อเผื่อเพื่อนมนุษย์ (Altruistic value) อันเป็นปัจจัยที่เอื้อให้ภาครัฐสามารถปฏิบัติหน้าที่ตามที่สังคมมอบหมาย (Fiduciary duty) เพื่อประโยชน์ส่วนรวม ทำให้

กิจการของประเทศขนาดเล็กอย่างเช่น ญี่ปุ่น เกาหลี ไต้หวัน และกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวียสามารถร่วมมือกันพัฒนาเศรษฐกิจและประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีเสมอประเทศขนาดใหญ่ที่พัฒนาแล้ว ซึ่งมักเน้นบทบาทของกลไกตลาด (Chaithanakij, 2007b)

ทั้งที่เป็นการบริหารกลยุทธ์ ขั้นตอนกระบวนการ หรือวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมร่วม (เช่น Porter, 1990, 1998; Parrilli, 2004; Carnevali, 2004) มีแนวโน้มเป็นเพียงคำอธิบายปรากฏการณ์เท่านั้น⁵ และมีนัยทำให้กลุ่มเครือข่าย มีสภาพใกล้เคียงกับขั้นตอนหนึ่ง (Process) ของวิวัฒนาการทางอุตสาหกรรมเท่านั้น

ดังนั้นจะเห็นว่าโครงสร้างองค์ประกอบและเส้นเชื่อมโยง MB ของทฤษฎีตรีมิติตามภาพที่ 2 สอดคล้องกับเส้นเชื่อมโยงองค์ประกอบตลาดและโครงสร้างเชิงชั้น (Market-hierarchy continuum) ในภาพที่ 1 นอกจากนี้ยังพบว่า โครงสร้างธรรมาภิบาลตามทฤษฎีตรีมิตินี้สอดคล้องกับผลการศึกษาเชิงประจักษ์ในเรื่องปัจจัยความสำเร็จของกลุ่มเครือข่ายหลัก 9 แห่งของยุโรป ซึ่งแม้จะมีเงื่อนไขเฉพาะที่แตกต่างแต่ก็มีปัจจัยร่วมสำคัญบางประการกล่าวคือ หนึ่ง การมีขนาดเศรษฐกิจทั้งในแง่ของอุปสงค์และอุปทานพอประมาณ ที่เอื้อให้เกิดการแข่งขันภายใน ซึ่งนำไปสู่การเกิดนวัตกรรม และการแสวงหาหุ้นส่วนที่เสริมความสามารถกัน ความคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน สอง กิจการผู้นำที่ทำหน้าที่เป็นตัวกระตุ้นให้กลุ่มเครือข่ายเกิดการพัฒนา สาม ปฏิสัมพันธ์เชิงกลยุทธ์เพื่อความร่วมมือระยะยาวระหว่างกิจการเอกชนในกลุ่มเครือข่าย ตลอดจนการมีเอกชนและหน่วยงานรัฐร่วมในกลุ่มเครือข่ายเดียวกัน โดยเฉพาะหน่วยงานรัฐที่เป็นหน่วยงานวิจัยและค้นคว้า หรือสถาบันการศึกษาชั้นสูงที่เป็นแหล่งผลิตบุคลากรสำหรับกลุ่มเครือข่าย และ ประการสุดท้าย ความสามารถในการจัดการให้เกิดการพัฒนาของกลุ่มเครือข่าย (Organizing capacity) ซึ่งเกิดจากการมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนในพื้นที่และการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองเพื่อสนับสนุนการขยายตัวของกลุ่มเครือข่าย (Leo van den Berg and van Winden, 2001)

นอกจากนั้นทฤษฎีธรรมาภิบาลเศรษฐกิจตรีมิติยังมีข้อได้เปรียบในประเด็นความยืดหยุ่นที่สามารถรองรับกลุ่มเครือข่ายที่มีลักษณะหลากหลาย เช่น ทั้งแบบเปิดและแบบปิดได้มากกว่าแนวคิดอื่นที่เคยมีเสนอ เช่น วัฏจักรชีวิต ตลอดจนการสามารถอธิบายกลไกการทำงานตลอดจนปัจจัยความสำเร็จและสาเหตุความเสื่อมได้ภายในกรอบคิดเดียวกัน อย่างเช่นในประเด็นขององค์ประกอบโครงสร้างเชิงชั้นสาธารณะของรัฐ (Public hierarchy) (P ตามภาพที่ 2) ซึ่งมีความสอดคล้องกับผลการศึกษาเชิงประจักษ์ในประเทศเยอรมนีที่พบว่า กลุ่มเครือข่ายเอื้อให้เกิดความเป็นผู้ประกอบการ (Entrepreneurship) มากกว่ากลุ่มกิจการอื่นที่ไม่ใช่กลุ่มเครือข่าย (Rocha and Sternberg, 2005) อีกทั้งยัง

สอดคล้องกับแนวคิดเชิงทฤษฎีกลุ่มเครือ ของ Mario D. Parrilli (2004) ที่ได้ศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจกลุ่มเครือในประเทศอิตาลี และได้ข้อสรุปที่ว่าความสำเร็จของกลุ่มเครือเกิดจากปฏิสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างสถาบันทางเศรษฐกิจ การสนับสนุนจากภาครัฐ สถาบันสังคม ซึ่งมีวิวัฒนาการผ่านขั้นตอนของการสะสมประสบการณ์การเรียนรู้จนแปรสภาพเป็นวัฒนธรรม โดยในส่วนของวัฒนธรรม (S ตามภาพที่ 2) ซึ่งเป็นส่วนที่เกี่ยวกับกฎ (Rules) บรรทัดฐาน (Norms) ของความร่วมมือและลงโทษ (Greif, 1996) ตลอดจนการแก้ไขข้อพิพาท การปรับปรุงเปลี่ยนแปลง (Ostrom and Ostrom, 2004) ของระบบบรรณาภิบาล

3.2 ผลการวิเคราะห์

ปัจจัยวัฒนธรรมเป็นส่วนที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มเครืออย่างคาดไม่ถึง โดยมีส่วนในการตัดสินใจว่ากลุ่มกิจการจะมีสภาพเป็นเพียงปรากฏการณ์ชั่วขณะของกระบวนการปรับตัว (Process) ดังที่เกิดขึ้นในลักษณะของการทำลายล้าง (Destructive Exploitation) แหล่งทรัพยากรธรรมชาติของไทยในอดีต เช่น ดิบุกในภาคใต้ตอนล่างของไทย พลอยในจังหวัดกาญจนบุรี คอยอ้างขงก่อนที่จะมีโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเข้าฟื้นฟู ฯลฯ หรืออาจพัฒนาคุณสมบัติจนมีฐานะเป็นกลุ่มเครือ ที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้อย่างยั่งยืนในลักษณะที่เป็นสถาบัน (Institution) ดังที่ปรากฏในอุตสาหกรรมเครื่องหนังของอิตาลี และแหล่งอื่นๆ ในประเทศที่เจริญแล้ว นอกจากนั้นกรอบทฤษฎีตรึงคักคุณสมบัติที่ยืดหยุ่นเพียงพอในการอธิบายความแตกต่างของระบบกลุ่มเครือแบบเปิดอย่างเช่น ซิลิคอน แวลเลย์ ที่มีคุณสมบัติการปรับตัวเอง (Self-autonomous) สูงหรืออย่างปิดในกลุ่มอุตสาหกรรมชิ้นส่วนรถยนต์ของญี่ปุ่น ซึ่งมีการอิงกลไกตลาดของขั้นตอนการผลิตในระดับที่แตกต่างกัน โดยไม่จำเป็นต้องสร้างเงื่อนไขเพิ่มเติมเหมือนดังเช่น กรอบการศึกษาอื่นๆ อย่างเช่น วัฏจักรชีวิตกลุ่มเครือซึ่งต้องอิงค่อนข้างมากกับแนวคิดวัฏจักรชีวิตของขีดความสามารถที่เป็นแนวคิดที่ยังขาดรากฐานทางทฤษฎีที่เข้มแข็ง แม้กระนั้นก็ยังมียุทธศาสตร์ในการอธิบายและคาดการณ์แนวโน้ม

ในส่วนที่เป็นสถาบันทางกฎหมาย (L) นั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับกลุ่มเครือในแง่ที่เป็นระบบสนับสนุนสิทธิในทรัพย์สินของสมาชิกกลุ่มเครือซึ่งป้องกันไม่ให้มีการใช้อิทธิพลที่ไม่สอดคล้องกับแนวทางกฎหมาย จากจำนวนสถาบันตามกรอบทฤษฎีตรึงคักทั้งหมด จะมีเพียงสถาบันทางสังคม (I) ในฐานะที่เป็นเครื่องมือกำหนดความหมาย (Social logic institution) ที่แม้ไม่แสดงอิทธิพลโดยตรงและเปิดเผย แต่มีส่วนสำคัญในวิวัฒนาการของระบบเศรษฐกิจอื่นๆซึ่งรวมถึงกลุ่มเครือด้วย

โดยมีสถาบันทางสังคม (S) ซึ่งรวมถึง บรรทัดฐานสังคม ค่านิยมทางวัฒนธรรม (Cultural values) เป็นรากฐานสำคัญ ดังที่พบว่าค่านิยมความผูกพันครอบครัว (Family values) เป็นอุปสรรคต่อความร่วมมือระหว่างบุคคลนอกสายเลือด (Bertrand and Schoar, 2006) สอดคล้องกับการขาดค่านิยมการเพื่อเผื่อเพื่อนมนุษย์ (Altruistic value) ซึ่งพบว่าอาจจะมีต่ำในหมู่คนไทย (Schwartz, 1994: 114)⁶ ความไม่สมดุลดังกล่าวน่าจะเป็นอุปสรรคประการหนึ่งของการพัฒนากลุ่มเครือข่ายตลอดจนระบบเศรษฐกิจโดยรวมของสังคมไทย (Chaithanakij, 2007a) ในทำนองเดียวกันกับที่ได้พบว่าเป็นปัญหาในการสร้างธรรมาภิบาลบริษัทในบริษัทจดทะเบียนของไทย (สุรศักดิ์ ไชยชนกิจ, 2549; Chaithanakij, 2007c) โดยความสมดุลในที่นี้หมายถึงความสอดคล้องต้องกันทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพ ตลอดจนความยืดหยุ่นเพียงพอสำหรับการเปลี่ยนแปลงในขณะที่ไม่สูญเสียความได้เปรียบเชิงแข่งขัน

ความสอดคล้องกับหลักฐานที่ผ่านมาและความเป็นไปได้ในการพิสูจน์ความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมเฉพาะในบริษัทประเทศไทย ซึ่งน่าจะสามารถช่วยพิสูจน์ปัจจัยความสำเร็จหรือล้มเหลวของกลุ่มเครือข่ายให้กรอบทฤษฎีธรรมาภิบาลเศรษฐกิจที่มีตีความเหมาะสมและเป็นไปได้สำหรับการศึกษากลุ่มเครือข่าย แม้ในขณะนี้จะยังคงไม่มีทฤษฎีที่ยืนยันการเกิดกลุ่มเครือข่ายที่ชัดเจน ในขณะที่มีหลักฐานไม่มากนักที่แสดงว่าปัจจัยการเกิดกลุ่มเครือข่ายนั้นมีความแตกต่างจากการสร้างความยั่งยืน (Orsenigo, 2001; Bresnahan, Gambardella, and Saxenian, 2001; Lazerson and Lorenzoni, 2005) แต่จากหลักฐานที่ชี้ว่ากลุ่มเครือข่ายมีกลไกและคุณสมบัติทั้งหลายไม่ต่างจากระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจของสังคมประเทศนั้น ทำให้น่าจะเชื่อว่าการเกิดระบบเศรษฐกิจของกลุ่มเครือข่ายก็ไม่แตกต่างมากนักกับการเกิดของระบบเศรษฐกิจในระดับสังคมประเทศ กล่าวคือการมีขนาดมูลค่าธุรกิจและกำไรหนาแน่นและต่อเนื่องพอเพียง ซึ่งนำไปสู่ความเข้าใจร่วมกัน (Shared understanding) ถึงสภาพธุรกิจของกลุ่มเครือข่าย (Hudson, 2005: 19) ระหว่างกลุ่มผู้ซื้อและผู้ขาย ซึ่ง Harrison C. White (2002: 28) เรียกสิ่งนี้ว่าสัญญาณ (Signal) ของสภาพตลาด (Market profile) ซึ่งนำไปสู่ความผูกพันต่อเนื่องร่วมกันระหว่างกลุ่มผู้ซื้อและผู้ขายสำหรับกลุ่มประเภทสินค้าที่มีการรวมตัวกันในระดับที่เหมาะสมขนาดหนึ่ง ไม่มีคุณสมบัติที่แตกต่างกันมาก หรือ เหมือนกันมากเกินไป ในขณะที่เดียวกันในภาคเอกชนก็เกิดวิวัฒนาการกลไกธรรมาภิบาลควบคู่เพื่อจำกัดการฉกฉวยโอกาส (Opportunism) แสวงหาผลประโยชน์ระยะสั้นในลักษณะที่เอาเปรียบคู่ค้าหรือสมาชิกอื่น ซึ่งกลุ่มเครือข่ายยังคงต้องอาศัยการสนับสนุนเชิงสถาบันจากสังคมอย่างน้อยเป็นบางส่วน เช่น ใน

ภาครัฐและผู้ประกอบวิชาชีพอิสระยังต้องมีวัฒนธรรมของหน้าที่สังคมมอบหมาย (Fiduciary culture) ที่เน้นจริยธรรมและการยึดมั่นของประโยชน์สูงสุดของสังคมเป็นหลัก เช่นเดียวกับระบบเศรษฐกิจของสังคมประเทศ อย่างไรก็ตามในระดับกลุ่มเครือกิจการอาจมีข้อได้เปรียบว่ากลุ่มเครืออาจสามารถสร้างกลไกธรรมาภิบาลบางอย่างขึ้นทดแทนความอ่อนแอของสถาบันในระดับสังคมได้บางส่วน อย่างเช่น กลุ่มเครือท่องเที่ยวอาจมีกฎระเบียบที่เข้มงวดกับกิจการสมาชิกที่ฉกฉวยโอกาสกับนักท่องเที่ยวต่างชาติในขณะที่การบังคับใช้กฎหมายไร้ประสิทธิภาพเนื่องจากการเอาเปรียบมีระดับความผิดเป็นเพียงคดีมโนสำเนา แต่ก็สร้างความเสียหายต่อชื่อเสียงและภาพพจน์ต่อแหล่งท่องเที่ยวต่างๆได้ ทำให้มีความหวังว่ากลุ่มเครือจะมีบทบาทในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจโดยไม่จำเป็นพึ่งพาทั้งหมดอยู่กับสถาบันของสังคม

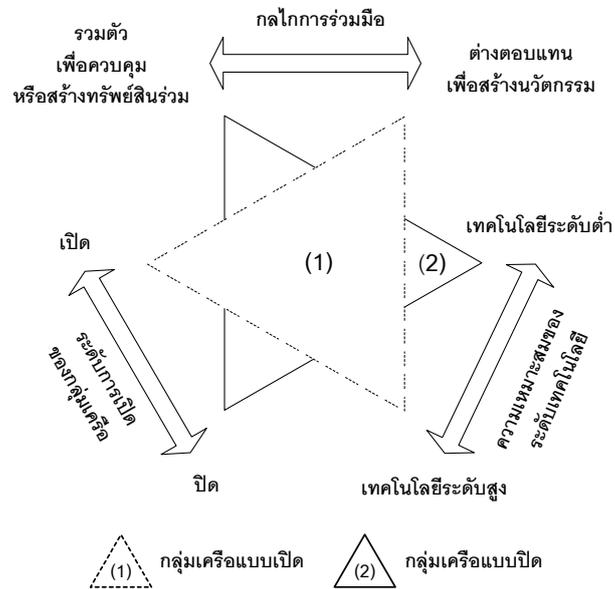
3.3 รูปแบบความร่วมมือภายในระบบธรรมาภิบาลของกลุ่มเครือ

โดยที่กรอบทฤษฎีตรีมิติเชื่อว่าผลกระทบทางบวกจากวัฒนธรรมความร่วมมือคือปัจจัยสำคัญของความสำเร็จของกลุ่มเครือ ทั้งในแง่ของการสร้างนวัตกรรมและการสร้างทรัพย์สินส่วนรวม หนังสือของ Avinash K. Dixit (2004: 1-2) เองก็ได้ยืนยันว่า ระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจเกิดขึ้นเพื่อสนับสนุนรูปแบบความร่วมมือหลายประเภทที่ก่อให้เกิดมูลค่าส่วนเพิ่ม ระบบธรรมาภิบาลนี้เองที่น่าเชื่อว่าทำให้กิจการในกลุ่มเครือกิจการมีความร่วมมือ นำไปสู่นวัตกรรมและประสิทธิภาพที่เหนือกว่ากิจการนอกกลุ่มเครือ ตลอดจนการประสานความร่วมมือกับกลุ่มเครืออื่นในระดับสากล ที่น่าสังเกตก็คือเนื้อความข้างต้นที่ผ่านมานี้จะเน้นการพิจารณากลุ่มเครือในฐานะที่เป็นกลุ่มของกิจการ แต่เมื่อพิจารณาลงไปในแนวคิดจะเห็นว่าสามารถแสดงให้เห็นปรากฏการณ์สำหรับหน่วยเศรษฐกิจที่ใหญ่กว่ากิจการได้โดยไม่แสดงผลที่ผิดเพี้ยนนัก ไม่ว่าจะเป็นในระดับกลุ่มอุตสาหกรรม จังหวัด หรือ ประเทศ โดยตราบเท่าที่กลไกธรรมาภิบาลสามารถมีผลในการสร้างความได้เปรียบเชิงแข่งขัน โดยนัยนี้กลุ่มประเทศในสหภาพยุโรปจึงอาจถูกถือว่ามีฐานะเป็นกลุ่มเครือเศรษฐกิจหนึ่งได้ ในขณะที่เดียวกันแนวคิดในเรื่องภูมิภาควิวัฒน์ (Regionalization) ของกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีนักวิชาการหยิบยกมาวิเคราะห์บ่อยครั้ง ซึ่งล้วนชี้ความเป็นไปได้เพียงแต่อยู่ในแ่งมุมที่แตกต่างกันบ้างในส่วนที่เป็นปลีกย่อยเท่านั้น (e.g. Peng, 2002; Chia, and Sussangkarn, 2006; ขจิต จิตตเสวี, 2550)

ภาพที่ 3 เป็นการสรุปองค์ประกอบที่แตกต่างกันของกลุ่มเครือสองประเภทใหญ่ๆ คือแบบเปิดซึ่งแสดงโดยรูปสามเหลี่ยม (1) และแบบปิดซึ่งแสดงโดยสามเหลี่ยม (2) กลุ่มเครือประเภทเปิด

มีสิทธิคน แวดล้อมเป็นตัวอย่าง โดยมีองค์ประกอบที่เอื้อกับอุตสาหกรรมที่มีการปรับตัวเร็ว เปิดให้กิจการจากภาคอุตสาหกรรมต่างๆเข้ามาแสวงหาโอกาสการร่วมมือและผลตอบแทน เน้นการสร้างนวัตกรรมใหม่เพื่อทดแทนสินค้าเดิม (Destructive innovation) มีความยืดหยุ่นสำหรับความร่วมมือในหลากหลายลักษณะ ทำให้เหมาะสมกับรูปแบบความร่วมมือประเภทต่างตอบแทน มีการกำหนดสิทธิในทรัพย์สินที่ชัดเจนและความเข้มแข็งในการคุ้มครองทางกฎหมาย โดยเฉพาะทรัพย์สินทางปัญญา ในขณะที่กลุ่มเครือข่ายแบบปิดจะต้องอาศัยกลไกธรรมาภิบาลเพื่อเสริมความร่วมมือเพื่อปกป้องทรัพย์สินร่วม ซึ่งอาจเป็นชื่อเสียงของกลุ่มเครือข่ายหรือแหล่งทรัพยากรส่วนรวม เนื่องจากความอ่อนแอของกฎหมายหรือการบังคับใช้กฎหมาย ทำให้มีความจำเป็นและเหมาะสมสำหรับการร่วมมือลักษณะนี้ แต่การที่ต้องอาศัยกลไกควบคุมที่เข้มงวดทำให้กลุ่มเครือข่ายแบบปิดไม่เหมาะสมกับอุตสาหกรรมที่ปรับตัวเร็ว ใช้เทคโนโลยีระดับสูงหรือต้องสร้างนวัตกรรมตลอดเวลา จึงทำให้รูปแบบความร่วมมือประเภทต่างตอบแทน มีความเป็นไปได้สำหรับกลุ่มเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ Sun (2004: 7) ในเรื่องการเติบโตของประสิทธิภาพของปัจจัยการผลิตรวม (Total Factor Productivity) ต่อการปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้างของอุตสาหกรรมของกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออก ที่พบว่าอยู่ภายใต้อิทธิพลของความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี (Technological progress) และการเปลี่ยนแปลงประสิทธิภาพทางเทคนิค (Technical efficiency) โดยเป็นที่คาดหมายได้ว่ากลุ่มอุตสาหกรรมที่มีเทคโนโลยีขั้นสูงจะมีอัตราการเติบโตของประสิทธิภาพของปัจจัยการผลิตรวมมากกว่ากลุ่มอุตสาหกรรมที่มีเทคโนโลยีต่ำ นอกจากนี้ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจะเป็นแรงผลักดันที่สำคัญสำหรับการเติบโตของประสิทธิภาพของปัจจัยการผลิตรวมในกลุ่มอุตสาหกรรมที่มีเทคโนโลยีขั้นสูง ในขณะที่การปรับปรุงประสิทธิภาพทางเทคนิคจะเป็นแรงผลักดันสำคัญสำหรับกลุ่มอุตสาหกรรมที่มีเทคโนโลยีต่ำ การที่กลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรมที่มีเทคโนโลยีขั้นสูงจะเพิ่มประสิทธิภาพได้อย่างรวดเร็วนั้นต้องแสวงหาเทคโนโลยีใหม่ๆ ซึ่งเป็นต้นเหตุทำให้ต้องกลุ่มเครือข่ายต้องเปิดให้กลไกตลาดมีอิทธิพลมาก ด้วยการเปิดให้กิจการใหม่ที่มีศักยภาพเข้าร่วมแทนที่กิจการที่อ่อนแอ ในขณะที่กลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรมที่มีเทคโนโลยีต่ำ เช่น อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว หรืออุตสาหกรรมเบ้าทั่วไปอาจเพิ่มประสิทธิภาพจากการผลิตได้จากการปรับปรุงกระบวนการผลิต และการรักษามาตรฐานการผลิต ซึ่งไม่มีความจำเป็นต้องอาศัยเทคโนโลยีใหม่ๆมากนัก ทำให้มีความเป็นไปได้ต่อการสร้างกลไกของกลุ่มเครือข่ายที่มีลักษณะกึ่งปิด โดยอาจมีการกำหนดเงื่อนไขคุณสมบัติบางประการของสมาชิกในการเข้าร่วม

ภาพที่ 3
องค์ประกอบของกลุ่มเครื่องต่างประเภท

ที่มา: สร้างโดยสุรศักดิ์ ไชยชนกิจเพื่อแสดงให้เห็นองค์ประกอบที่เสริมกันภายในกลุ่มเครื่อง (Cluster) ทำให้มีความแตกต่างระหว่างประเภทของกลุ่มเครื่องแบบเปิด (1) และแบบปิด (2) ในประเด็นของระดับเทคโนโลยี ระดับการเปิดรับสมาชิกใหม่ ตลอดจนกลไกและวัตถุประสงค์การร่วมมือ

จากหลักฐานนี้ได้แสดงให้เห็นว่าแบบจำลองทฤษฎีธรรมาภิบาลเศรษฐกิจตรีมิติตามภาพที่ 2 นั้น สามารถนำมาใช้อธิบายความจำเป็นขององค์ประกอบธรรมาภิบาลต่างชนิดของกลุ่มเครื่องได้อย่างชัดเจน ซึ่งช่วยยืนยันทางอ้อมว่ากลุ่มเครื่องก็คือระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจส่วนย่อยของระบบของสังคมประเทศนั่นเอง

5. สรุป

การศึกษาของกลุ่มเครื่อง หรือที่เรียกกันว่าเครือข่ายวิสาหกิจนั้นมีรากฐานความคิดที่ยาวนานกว่าหนึ่งศตวรรษ ปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ที่ผ่านมาทำให้แต่ละสังคมประเทศเร่งพัฒนาขีดความ

สามารถและความได้เปรียบเชิงแข่งขัน โดยเชื่อกันว่ากลุ่มเครือคือหนทางดังกล่าว ทำให้มีการศึกษาเพื่อประยุกต์ใช้แนวคิดกลุ่มเครือเป็นจำนวนมาก ทั้งที่ในระยะเกือบสองทศวรรษที่ผ่านมา นักวิชาการยังไม่สามารถตกลงกันได้ทั้งในแง่จำกัดความและขอบเขต แต่ผลการศึกษานานหนึ่งได้แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเครือมีคุณสมบัติที่คล้ายกิจการและระบบเศรษฐกิจส่วนย่อย ทำให้มีความเป็นไปได้ในวิเคราะห์กลุ่มเครือในเชิงของระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจ และจากการใช้ทฤษฎีธรรมาภิบาลเศรษฐกิจตรีมิติ ซึ่งถูกสร้างขึ้นในการวิเคราะห์ระบบเศรษฐกิจของประเทศ เพื่อวิเคราะห์ทั้งกลุ่มเครือที่เกิดขึ้นใหม่และที่อยู่ตัวแล้ว พบว่าสามารถอธิบายพฤติกรรมของกลุ่มเครือได้ค่อนข้างชัดเจน

การวิเคราะห์โดยทฤษฎีตรีมิติได้แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเครือก็คือระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นเพื่อรักษาและพัฒนาความได้เปรียบเชิงแข่งขันให้กับสมาชิกในกลุ่มเครือ โดยภูมิประเทศเป็นเพียงปัจจัยหลักสำคัญประการหนึ่งที่สนับสนุนความได้เปรียบเชิงแข่งขันเท่านั้น นอกจากนี้ยังสามารถชี้ให้เห็นปัจจัยความสำเร็จทางสถาบันที่แตกต่างกันระหว่างกลุ่มเครือที่เกิดขึ้นใหม่และกลุ่มเครือที่อยู่ตัว และกลุ่มเครือที่อยู่ในอุตสาหกรรมที่ต่างกันด้วย โดยแสดงให้เห็นว่า กลุ่มเครือที่เกิดขึ้นใหม่ต้องการสภาพตลาดในท้องถิ่นที่มั่นคง (Market institution) การปกป้องสิทธิในทรัพย์สินของเอกชน (Legal institution) และสถาบันทางสังคม (Social institution) ที่เข้มแข็งเพื่อเป็นพื้นฐานของกลไกความร่วมมือเพื่อสร้างทรัพย์สินร่วม เอื้อให้เกิดประสิทธิภาพที่สูงกว่ากิจการนอกกลุ่มเครือ ตลอดจนการป้องกันการเอาเปรียบของกิจการสมาชิกบางราย ทำให้สามารถรักษาคุณภาพสินค้าและบริการ ตลอดจนสร้างชื่อเสียงของกลุ่มเครือให้เป็นที่ยอมรับ แต่ในกลุ่มเครือที่อยู่ตัวแล้วต้องการความหลากหลายของกิจการและภาคอุตสาหกรรม (Private hierarchy) ตลอดจนการสนับสนุนจากภาครัฐ (Public hierarchy) เพื่อสร้างนวัตกรรมเพื่อให้อาจพัฒนาแข่งขันได้กับกลุ่มเครือหรือกิจการขนาดใหญ่อื่นๆ อีกทั้งการวิเคราะห์ในกรอบทฤษฎีตรีมิติได้แสดงให้เห็นคุณสมบัติขององค์ประกอบทางสถาบันที่ต่างกันของกลุ่มเครือต่างประเภท โดยเฉพาะแบบเปิดหรือแบบปิด ซึ่งเหมาะสมกับอุตสาหกรรมต่างประเภทกัน นอกจากนี้การวิเคราะห์ในกรอบทฤษฎีตรีมิติยังช่วยประสานแนวคิดทั้งหลายเกี่ยวกับกลุ่มเครือที่มีมาก่อนหน้านี้และยังสามารถชี้ให้เห็นข้อจำกัดของแนวคิดเหล่านั้นได้ด้วย ซึ่งยืนยันความเหมาะสมของทฤษฎีตรีมิติในการอธิบายระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจทั้งในระดับที่ต่ำกว่าสังคมประเทศโดยเฉพาะในกลุ่มเครืออุตสาหกรรม นอกเหนือจากการใช้อธิบายในระดับสังคมประเทศ

การขาดกรอบทฤษฎีที่มั่นคงที่ผ่านมาทำให้มีการใช้แนวคิดกลุ่มเครือจำกัดเฉพาะในกลุ่มอุตสาหกรรมบางประเภทเท่านั้น แต่จากกรอบทฤษฎีธรรมาภิบาลเศรษฐกิจตรีมิติที่ชี้แจงมุมมองระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจของกลุ่มเครือได้เพิ่มศักยภาพการวิจัย และพัฒนาระบบเศรษฐกิจที่กว้างขวางยิ่งขึ้น และมีความเป็นไปได้ในการนำแนวคิดระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจของกลุ่มเครือไปใช้ศึกษาระบบเศรษฐกิจของกลุ่มกิจการ อุตสาหกรรม จังหวัด กลุ่มจังหวัด ประเทศ หรือกลุ่มประเทศในภูมิภาค

อิทธิพลของแนวคิดความได้เปรียบเชิงแข่งขันได้มีอิทธิพลสำคัญต่อการศึกษาของกลุ่มเครืออุตสาหกรรมในระยะเวลาที่ผ่านมา ลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดผลสองประการคือ ในประการแรก แนวโน้มการปฏิเสธไม่ยอมรับแนวคิดทางเลือกอื่นในการศึกษากลุ่มเครืออุตสาหกรรม โดยเฉพาะในกรอบของธรรมาภิบาล ทำให้การศึกษาไม่ได้ผลลัพธ์ที่น่าพอใจดังที่ได้แสดงให้เห็นข้างต้น จึงเป็นภารกิจสำคัญของบทความนี้ในการพยายามพิสูจน์หักล้างกระแสความเชื่อดังกล่าว ซึ่งต้องอาศัยการทบทวนงานการศึกษากลุ่มเครือจำนวนมากที่เกี่ยวข้อง ผลสำคัญประการที่สองก็คือ ข้อมูลส่วนใหญ่ที่ศึกษากลุ่มเครือภายใต้กรอบทฤษฎีความได้เปรียบเชิงแข่งขันที่ผ่านมามีเอื้อสำหรับนำมาใช้วิเคราะห์ในกรอบทฤษฎีธรรมาภิบาลเศรษฐกิจ ข้อจำกัดของหลักฐานเช่นนี้ทำให้คงเป็นไปได้ที่จะอาศัยผลการศึกษานี้เพื่อให้ได้ข้อสรุปในเรื่ององค์ประกอบของระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจที่เป็นปัจจัยความสำเร็จของการนำไปสู่จุดคุณภาพสูงสุด (Optimality) ของกลุ่มเครือในปัจจุบัน อีกทั้งลักษณะการปฏิสัมพันธ์ขององค์ประกอบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจยังทำให้น่าสงสัยว่าแนวทางของการอนุมานจากหลักฐาน ซึ่งหากว่ามีก็คงดำรงอยู่อย่างกระจัดกระจายนั้น ไม่น่าเชื่อว่าจะช่วยนำไปข้อสรุปที่น่าเชื่อถือได้ ในขณะที่เดียวกันข้อสรุปที่ได้จากการศึกษาที่ยาวนานของ Ostrom (2005: 275) ได้คัดค้านแนวทางของการให้ผู้เชี่ยวชาญวิเคราะห์กำหนดแผนล่วงหน้า (Blueprint thinking) เพื่อจัดการระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจใดๆ การพิจารณาโดยนัยนี้ได้นำไปสู่ข้อบ่งชี้ที่ว่า การที่หน่วยงานรัฐในส่วนกลางมุ่งมั่นเร่งผลักดันให้หน่วยราชการระดับจังหวัดใช้แนวคิดกลุ่มเครือเพื่อจัดการระบบเศรษฐกิจโดยขาดการศึกษาในเชิงสถาบันอย่างละเอียดเพียงพอ โดยยังไม่ต้องพิจารณาถึงว่าหน่วยงานในพื้นที่ยังคงไม่มีความคุ้นเคยกับแนวคิดกลุ่มเครือ ซึ่งยังคงมีประเด็นที่คลุมเครืออยู่มากนั้น น่าจะทำให้ความพยายามดังกล่าวมีโอกาสสำเร็จจำกัดและยากยิ่ง

ภารกิจสำคัญของผู้เขียนที่ได้แสดงให้เห็นในที่นี้คือการชี้และกระตุ้นให้วงการวิชาการหันมาใช้กรอบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจซึ่งได้นำเสนอข้างต้นสำหรับศึกษาและกำหนดนโยบายพัฒนา

กลุ่มเครื่องจักรเข้าเสริมการใช้แนวคิดความได้เปรียบเชิงแข่งขันที่มีอิทธิพลในระยะที่ผ่านมา แม้เป็นที่ชัดเจนว่าประเด็นในเรื่องวัฒนธรรมของสิทธิทรัพย์สินร่วมน่าจะเป็นเรื่องสำคัญสำหรับการศึกษาและพัฒนาเครื่องมือในประเทศไทย แต่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทั้งหลายของระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจนั้นทำให้การเลือกศึกษาเพียงบางองค์ประกอบและไม่ให้ความสนใจในองค์ประกอบอื่นที่เหลือนั้นเป็นแนวทางที่น่าจะสัมพันธ์ต่อความผิดพลาดเป็นอย่างยิ่ง

เชิงอรรถ

1. จากการค้นหาในพจนานุกรมศัพท์เศรษฐศาสตร์ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2549) และของภราดร ปริดาศักดิ์ (2549) ไม่พบคำแปลของคำว่า “Cluster” แต่ในวิทยานิพนธ์ของนฤมล คงทน (2549) และเอกสารการบรรยายของภักดี ทองส้ม (2549) ตลอดจนงานการศึกษาของ สุวิชา มิ่งขวัญและคณะ (2549) ล้วนใช้คำแปลร่วมกันว่า “เครือข่ายวิสาหกิจ” ซึ่งน่าจะกลับไปตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษที่ว่า “Firm network” แม้คำแปล “เครือข่ายวิสาหกิจ” ดังกล่าวไม่อาจถือว่าผิด เนื่องจากกลุ่มเครือข่ายก็คือรูปแบบหนึ่งของเครือข่ายของกิจการ แต่คำว่า “เครือข่าย” (Network) ได้ให้ความหมายที่กว้างและบ่งบอกรูปแบบความร่วมมือที่ค่อนข้างเป็นทางการ เช่น เครือข่ายการค้นคว้าวิจัย (R&D network) หรือเครือข่ายกลยุทธ์ (Strategic network) และยังสามารถสร้างความสับสนได้เนื่องจาก วงการวิชาการในต่างประเทศนั้นมีการศึกษาเรื่องเครือข่ายธุรกิจ (Business network) อย่างจริงจังและอาจจะมากกว่าการศึกษาในเรื่องกลุ่มเครือข่ายซ้ำ หากจะพิจารณาจากจำนวนบทความและหนังสือที่ปรากฏเกี่ยวกับเรื่องทั้งสอง การใช้คำว่า “เครือข่ายวิสาหกิจ” แม้จะแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าในเรื่องคำเรียกกลุ่มเครือข่ายได้ แต่อาจไปสร้างปัญหาความสับสนให้กับการศึกษาเครือข่ายกิจการ (Firm network) ซึ่งมีชื่อเรียกที่ตรงและเหมาะสมอยู่แล้ว ในขณะที่เดียวกันการใช้คำว่า “วิสาหกิจ” อาจสามารถสะท้อนความแตกต่างจากคำว่า “กิจการ” ทั่วไปอยู่บ้าง แต่ก็มีปัญหาตรงที่เป็นคำแปลภาษาไทยที่ใช้กันทั่วไปสำหรับศัพท์ที่ว่า “Enterprise” อีกทั้งไม่สู้บ่งบอกลักษณะพิเศษของกลุ่มเครือข่ายที่มีความเชื่อมโยงบางอย่างระหว่างกลุ่มกิจการที่อาจมีลักษณะเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ นอกจากนี้ หากพิจารณาคำว่า Cluster จะเห็นว่าไม่บ่งบอกประเภทหรือคุณสมบัติขององค์ประกอบย่อยแต่อย่างใด ซึ่งทำให้คำนี้มีความหมายที่อาจใช้กับกลุ่มก้อนทางเศรษฐกิจที่มีองค์ประกอบย่อยที่หลากหลาย ซึ่งอาจรวมถึง บุคคล กิจการ สถาบัน หรือแม้แต่วาระระบบเศรษฐกิจของสังคมได้ โดยในบทความนี้ยังได้ชี้ความเป็นไปได้ของการพิจารณากลุ่มประเทศสหภาพยุโรปในฐานะของกลุ่มเครือข่าย การใช้คำว่าวิสาหกิจหรือกิจการมากำกับอาจทำให้เกิดความหมายได้ ดังนั้นคำว่า “กลุ่มเครือข่าย” น่าจะเป็นคำที่เหมาะสมที่สุดเนื่องจากบ่งบอกการเกาะกลุ่ม นอกเหนือจากการมีคำว่า “เครือข่าย” ซึ่งบ่งบอกระบบความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยภายในกลุ่มด้วย จึงสะท้อนความหมายของกลุ่มเครือข่ายชัดเจนกว่า ในที่นี้จึงขอใช้คำว่า “กลุ่มเครือข่าย” สำหรับคำว่า “Cluster” น.4

2. เมื่อนำเอากรอบคิดหลักของ Michael E. Porter (1990) ที่เรียกว่าแบบจำลองเพชร (Diamond model) มาพิจารณาจะเห็นว่ายังคงมีความอ่อนแอในเชิงรากฐานทฤษฎีกว้างงานของ Porter (1980, 1985) ก่อนหน้านั้น โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับแบบจำลองในเรื่องกลยุทธ์หลัก (Generic strategies) ซึ่งมีความสอดคล้องอยู่บ้างกับทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลักในเรื่องการแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจ (Economic rent seeking) โดยอาศัยการสร้างอุปสรรคการแข่งขันและทำให้กลไกตลาดล้มเหลว (Market failure) แม้ตัว Porter ไม่เคยพยายามชี้แจงเรื่องนี้ด้วยตัวเองเลยก็ตาม ซึ่งสะท้อนความเป็นนักวิชาการบริหารธุรกิจอย่างมั่นคงของ Porter มากกว่าการเป็นนักเศรษฐศาสตร์ ซึ่งทำให้การนำเอากรอบคิดของ Porter ทั้งหลายมาใช้วิเคราะห์ในเชิงเศรษฐศาสตร์ต้องให้ความระมัดระวังกับสิ่งที่เป็นผลกระทบทางลบต่อสังคม (Negative Externality) ที่มักตกหล่นจากกรอบการวิเคราะห์ของ Porter นอกเหนือจากความไม่เข้มแข็งในเชิงทฤษฎีแล้ว โดย Oliver E. Williamson (1998) หลังจากรับการกระชากข้อจากนักวิชาการท่านอื่นได้ช่วยโดยแสดงความเชื่อมโยงกรอบทฤษฎีกลยุทธ์หลักบางส่วน ของ Porter (1980, 1985) แม้ไม่ทั้งหมดกับทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ค่าธุรกรรม ทำให้กรอบคิดกลยุทธ์หลักของ Porter มีความเข้มแข็งในเชิงทฤษฎีขึ้นมาบ้าง แต่กรอบแบบจำลองเพชรยังคงไม่ปรากฏความเชื่อมโยงในเชิงรากฐานทฤษฎีใดๆ หรือแม้แต่จะพยายามใช้ทฤษฎีธรรมภิบาลเศรษฐกิจตรีมิติ (Chaithanakij, 2007a) ซึ่งมีความยืดหยุ่นสูงจึงน่าจะเป็นไปได้อยู่บ้างในการสร้างความเชื่อมโยง แต่เชื่อว่ก็ยังคงต้องกำหนดปัจจัยและเงื่อนไขอื่นเพิ่มเติม Porter พยายามอ้างว่ากลุ่มเครือมีความได้เปรียบเชิงแข่งขันบางอย่าง โดยเฉพาะประสิทธิภาพการผลิต (Productivity) แต่เขาก็ไม่สามารถแสดงหลักฐานว่า ประสิทธิภาพการผลิตเกิดจากสิ่งใด (Martin and Sunley, 2005) ในงานการศึกษานี้ผู้เขียนเชื่อว่กลุ่มเครือมีความได้เปรียบเชิงแข่งขันเช่นเดียวกับ Porter แต่การอธิบายสาเหตุนั้นยังมีความต่างในแง่ที่ว่ผู้เขียนเชื่อว่ ความได้เปรียบเชิงแข่งขันของกลุ่มเครือเกิดจากหลายสาเหตุ เช่น การรักษามาตรฐานคุณภาพ ในขณะที่ยังคงมีความหลากหลาย และนวัตกรรม เนื่องจากการมีระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจที่ส่งเสริมให้เกิดการร่วมมือเชิงแข่งขันระหว่างสมาชิกในกลุ่มเครือเพื่อจัดการกับปัญหาทรัพยากรส่วนรวม (Common-pool resource problem) (Ostrom, 2005) ในลักษณะเช่นเดียวกับที่ธรรมาภิบาลบริษัทมีผลต่อความสามารถเชิงแข่งขันของบริษัท (สุรศักดิ์ ไชยชนกิจ, 2549) ด้วยการเป็น

ระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจทำให้กลุ่มเครือข่ายยังคงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของความเหมาะสมเชิงขนาด (Scale) และประสิทธิภาพของกลไกธรรมาภิบาลทั้งหลาย น.4

3. ทฤษฎีธรรมาภิบาลเศรษฐกิจตรีมิติถูกสร้างขึ้นเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันระหว่างสังคมต่างๆ โดยมีความเชื่อว่าความสมดุลระหว่างสถาบันของสังคมคือเงื่อนไขที่จำเป็น โดยกลไกตลาดเป็นเพียงองค์ประกอบส่วนหนึ่งเท่านั้น สอดคล้องกับผลงานการศึกษาของสมบูรณ์ ศิริประชัย (2550) ซึ่งยืนยันว่าระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจที่เน้นกลไกตลาดเป็นเพียงรูปแบบหนึ่งของระบบธรรมาภิบาลเศรษฐกิจเท่านั้น และไม่จำเป็นต้องเป็นรูปแบบที่มีประสิทธิภาพสูงสุด ทฤษฎีตรีมิติเชื่อว่าวัฒนธรรมความเอื้อเฟื้อเพื่อนมนุษย์ (Altruism) คือปัจจัยสำคัญของความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจนอกเหนือจากความสามารถผลิตนวัตกรรมของสังคม ซึ่งอาจอาศัยแรงจูงใจบางส่วนมาจากการเน้นประโยชน์ส่วนตัว โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Chaithanakij (2007a) น.14
4. ในขณะที่ Williamson (2000) เห็นว่าโครงสร้างเชิงชั้นเข้ามาลดปัญหาการฉกฉวยโอกาสในการไม่ทำข้อตกลง (Contractual hazard) แม้ความเห็นของ Williamson ไม่อาจถือว่าผิดแต่สิ่งที่เขามองข้ามก็คือ โครงสร้างเชิงชั้นได้เพิ่มความเสียหายจากการสูญเสียประสิทธิภาพ (Efficiency loss) ที่ทำให้หน่วยการผลิตไม่อาจปรับตัวตามตลาดพร้อมกันไปด้วย อีกทั้งเขาไม่ได้คำนึงถึงวัตถุประสงค์แห่งหน่วยการผลิตที่จำเป็นต้องมีอำนาจหน้าที่เพื่อสร้างและใช้ขีดความสามารถเพื่อแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นแนวคิดหลักของทฤษฎีธรรมาภิบาลบริษัทตรีมิติ (สุรศักดิ์ ไชยชนกิจ, 2549) น.15
5. โปรดดูเชิงอรรถ 2 น.20
6. การศึกษาเรื่องพฤติกรรมความเอื้อเฟื้อต่อเพื่อนมนุษย์ (Altruism) ของคนไทยเท่าที่ปรากฏ ซึ่งนำเสนอโดย Shalom Schwartz (1994: 114) ในฐานะของค่านิยมความเสมอภาค (Egalitarian value) โดยแสดงให้เห็นว่าค่านิยมของคนไทยในมิติความเสมอภาคดังกล่าวอยู่ในอันดับที่ต่ำมาก โดยระบบค่านิยมพื้นฐานของ Schwartz จัดให้ค่านิยมความเอื้อเฟื้อต่อเพื่อนมนุษย์ของคนเอเชียตะวันออกไปรวมอยู่ในค่านิยมรวมกลุ่ม (Collectivist value) ซึ่งเน้นการยึดถือประโยชน์ส่วนตัวและพวกพ้องมากกว่าสังคมในส่วนตัว ทำให้เกิดความน่าสงสัยในความเหมาะสมของ

ระบบการจำแนกค่านิยมของ Schwartz ในการนำมาศึกษาค่านิยมคนไทยในประเด็นนี้ อย่างไรก็ตามเท่าที่ผ่านมายังไม่มีการศึกษาเรื่องค่านิยมความเพื่อแม่ต่อเพื่อนมนุษย์ของคนไทยโดยตรง ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน Note 3 ของ Chaithanakij (2007a) น.23

บรรณานุกรม

- ขจิต จิตตเสวี. 2550. “รัฐ-องค์การภูมิภาค กับ “ภูมิภาคประชาคม” แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: ประสพการณ์เปรียบเทียบด้านภูมิภาคานิยมระหว่างยุโรปตะวันตกกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.” เอกสารประกอบการบรรยายการประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ครั้งที่ 8 คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ กรุงเทพฯ 13-14 ธันวาคม 2550.
- ทศพร ศิริสัมพันธ์. 2551. เอกสารประกอบการบรรยาย “ระบบการบริหารจังหวัด / กลุ่มจังหวัด แบบบูรณาการ และแนวทางการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัด / กลุ่มจังหวัด.” การประชุมชี้แจงแนวทางการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัด/กลุ่มจังหวัด และการจัดทำคำของบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2552 วันที่ 10 เมษายน 2551 ศาลาว่าการกระทรวงมหาดไทย กรุงเทพฯ ดูได้ที่ http://www.opdc.go.th/special.php?spc_id=4&content_id=1018
- นฤมล คงทน. 2549. “การพัฒนาการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจ (คลัสเตอร์) เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน กรณีศึกษา: คลัสเตอร์แปรรูปข้าว จังหวัดพิษณุโลก.” เอกสารการศึกษาตามหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ภักดี ทองส้ม. 2549. “การพัฒนา Industrial Cluster: ยุทธศาสตร์รายพื้นที่ – แนวคิดและประสพการณ์” เอกสารประกอบการบรรยายกลุ่มเครือข่ายสำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม
- ภราดร ปรีดาศักดิ์. 2549. พจนานุกรมเศรษฐศาสตร์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2549. ศัพท์เศรษฐศาสตร์ อังกฤษ-ไทย ไทย-อังกฤษ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

สมบูรณ์ ศิริประชัย. 2550. “ธรรมาภิบาลภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์: นัยต่อประเทศไทย” เอกสารสัมมนาทางวิชาการประจำปี 2550 ครั้งที่ 30 เรื่อง “เศรษฐกิจไทยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์: การปฏิรูปเชิงสถาบัน” คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 12 กันยายน 2550.

สสส. 2550. แผนหลักสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ 2550-2552. กรุงเทพฯ

สุรศักดิ์ ไชยชนกิจ. 2549. “วิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จและล้มเหลวของระบบธรรมาภิบาลบริษัทไทยผ่านกรอบทฤษฎีตรีมิติ.” วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการ สำนักงานบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุรศักดิ์ ไชยชนกิจ. 2550. “รัฐธรรมนูญไทยภายใต้กรอบทฤษฎีธรรมาภิบาลตรีมิติ.” *วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์* 25(3): 1-49.

สุวิชา มิ่งขวัญ, เฉลียว วรรณสวัสดิ์, และ สถาบันคีนันแห่งเอเชีย. 2549. “โครงการจัดทำแผนที่กลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจ (cluster mapping) เพื่อยกระดับความสามารถในการแข่งขันของภาคการผลิตและบริการ.” กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

อานันท์ กาญจนพันธ์. 2549. *วัฒนธรรมเศรษฐกิจในเศรษฐกิจไร้วัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: คบไฟ.

เอื้อมบุญ ไกรฤกษ์. 2551. เอกสารประกอบคำบรรยาย “การจัดทำงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2552 ของจังหวัด/กลุ่มจังหวัด.” การประชุมชี้แจงแนวทางการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัด/กลุ่มจังหวัดและการจัดทำคำของบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2552 วันที่ 10 เมษายน 2551 ศาลาว่าการกระทรวงมหาดไทย กรุงเทพฯ ดูได้ที่ http://www.opdc.go.th/special.php?spc_id=4&content_id=1018.

Acemoglu, D., and Johnson, S. 2003. “Unbundling Institutions.” NBER Working Paper.

Available at NBER: <http://www.nber.org/papers/w9934>.

Almazan, A., De Motta, A., and Titman, S. 2007. “Firm Location and the Creation and the Utilization of Human Capital. *Review of Economic Studies* 74: 1305-27.

- Aoki, M. 2001. *Toward a Comparative Institutional Analysis*. Cambridge, USA: MIT Press.
- Asheim, B. T., Coenen, L., and Svensson-Henning, M. 2003. "Nordic SMEs and Regional Innovation Systems." Lund University Department of Social Economic Geography Report.
- Audretsch, D. B. and Feldman, M. P. 1996. "Innovative Clusters and the Industry Life Cycle." *Review of Industrial Organization* 11: 253-73.
- Baptista, R. and Swann, P. 1998. "Do Firm in Cluster Innovate More?" *Research Policy* 27: 525-40.
- Bell, G. G. 2005. "Clusters, Networks and Firm Innovativeness." *Strategic Management Journal* 26: 287-95.
- Belleflamme, P., Pikard, P., and Thisse, J. 2000. "An Economic Theory of Regional Clusters." *Journal of Urban Economics* 48: 158-84.
- Bergman, E., Feser, E., and Sweeny, S. 1996. *Targeting North Carolina Manufacturing: Understanding the State's Economy through Industrial Cluster Analysis*. Chapel Hill, NC: UNC Institute for Economic Development
- Bertrand, M., and Schoar, A. 2006. "The Role of Family in Family Firms." *Journal of Economic Perspectives* 20: 73-96.
- Beugelsdijk, S. 2007. "The Regional Environment and a Firm's Innovative Performance: A Plea for a Multilevel Interactionist Approach." *Economic Geography* 83: 181-199.
- Birkinshaw, J. 2000. "Upgrading Industry Cluster and Foreign Investment." *International Studies of Management and Organization* 30(2): 93-113.
- Borch, O. J., and Arthur, M. B. 1995. "Strategic Networks among Small Firms: Implication for Strategy Research Methodology." *Journal of Management Studies* 32(4): 420-41.

- Breschi, S., and Malerba, F. 2005. "Clusters, Networks, and Innovation: Research Results and New Directions." In S. Breschi, and F. Malerba (eds.) *Clusters, Networks, and Innovation*. Oxford: Oxford University Press: 1-26.
- Bresnahan, T., Gambardella, A., and Saxenian, A. L. 2001. "'Old Economy' Inputs for 'New Economy' Outcomes: Cluster Formation in the New Silicon Valleys." *Industrial and Corporate Change* 10: 835-60.
- Britton, J. N. H. 2007. "Path Dependence and Cluster Adaptation: a Case Study of Toronto's New Media Industry." *International Journal of Entrepreneurship and Innovation Management* 7 (2-5): 272-97.
- Burgelman, R. A. 2003. Strategy Making and Evolutionary Organization Theory: Insights from Longitudinal Process Research. Stanford University, Graduate School of Business Research Paper No. 1844. Available at http://gsbapps.stanford.edu/researchpapers/detail1.asp?Document_ID=2476.
- Carnevali, F. 2004. "'Crooks, Thieves, and Receivers': Transaction Costs in Nineteenth-century Industrial Birmingham." *Economic History Review* 57(4): 533-50.
- Chaithanakij, S. 2006. "Firm Capability in the Corporate Governance Landscape: A Theoretical Examination and Conceptualization." Unpublished Working Paper.
- Chaithanakij, S. 2007a. "The Culture of Economic Governance: Toward a Model of Economic Prosperity." In *The 8th National Conference of Political Science and Public Administration Proceedings (Section 10: 20-62)*. 13-14 December 2007, Bangkok.
- Chaithanakij, S. 2007b. "The Dilemma of Japan's Corporate Governance." Seminar on FDI and Corporate Governance, Faculty of Economics, Thammasat University, Bangkok, 27 August 2007.

- Chaithanakij, S. 2007c. "Evolution of Family Firms in the Perspective of Intellectual Capital Governance: Evidence from Thailand." The 3rd National Conference of Economists, Kasetsart University, 26 October 2007.
- Chia, S. Y., and Sussangkarn, C. 2006. "The Economic Rise of China: Challenges and Opportunities for ASEAN." *Asian Economic Policy Review* 1: 102-28.
- Coase, R. 1937. "Nature of the Firm." In Oliver Williamson, and Scott E. Masten (eds.) (1999) *The Economics of Transaction Costs*. Cheltenham, UK: Al Elgar Critical Writings Reader: 3-22.
- Cooke, P. 2004. "Regional Knowledge Capabilities, Embeddedness of Firms and Industrial Organisation: Bioscience Megacentres and Economic Geography." *European Planning Studies* 12(5): 625-41.
- Cunha, P. V., and Junho Pena, M. V. 1997. "The Limits and Merits of Participation" (October 1997). World Bank Policy Research Working Paper No. 1838. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=614996>
- Depner, H., and Bathelt, H. 2005. "Exporting the German Model: The Establishment of a New Automobile Industry Cluster in Shanghai." *Economic Geography* 81(1): 53-81.
- Dixit, A. K. 2004. *Lawlessness and Economics: Alternative Models of Governance*. Princeton: Princeton University Press.
- Dixon, J. 2003. *Responses to Governance: Governing Corporations, Societies and the World*. Westport, CT: Praeger.
- Doeringer, P. B., and Terkla, D. G. 1995. "Business Strategy and Cross-industry Clusters." *Economic Development Quarterly* 9: 225-37.

- Easterly, William. 2008. "Design and Reform of Institutions in LDCs and Transition Economies." *American Economic Review* 98(2): 95-99.
- Feser, E. J., and Sweeney, S. H. 2000. "A Test for the Coincident Economic and Spatial Clustering of Business Enterprises." *Journal of Geographical System* 2: 349-73
- Foss, N. 1999. "Research in the Strategic Theory of the Firm: 'Isolationism' and 'Integrationism.'" *Journal of Management Studies* 36: 725-55.
- Foss, N. 2005. "Knowledge Governance Approach." Copenhagen Business School SMG Working Paper No. 1/2005. Available at SSRN: <http://www.ssrn.com/abstract=981353>.
- Gardner, W. B. 1989. "Some Suggestions for Research on Entrepreneurial Traits and Characteristics." *Entrepreneurship: Theory and Practice* 14: 27-37.
- Grabher, G. (ed.). 1993. *The Embedded Firm: On the Socio-economics of Industrial Network*. London: Routledge.
- Greif, A. 1996. "Contracting, Enforcement, and Efficiency: Economics beyond the Law." Annual World Bank Conference on Development Economics, Washington, D.C.: World Bank.
- Grossman, S. J., and Hart, O. D. 1986. "The Costs and Benefits of Ownership: A Theory of Vertical Lateral Integration." *Journal of Political Economy* 96(4): 691-719.
- Haeussler, C., and Zademach, H. 2006. "Cluster Performance Reconsidered: Structure, Linkages and Paths in the German Biotechnology Industry, 1996-2003" (May 2006). Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=907475>.
- Harrison, B., and Glasmeier, A. K. 1997. "Response: Why Business Alone Won't Redevelop the Inner City: A Friendly Critique of Michael Porter's Approach to Urban Revitalization." *Economic Development Quarterly* 11(1): 28-38.

- Häussler, C., and Zademach, H. 2006. "Cluster Performance Reconsidered: Structure, Linkages, and Paths in the German Biotechnology Industry, 1996-2003." Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=907475>.
- Henton, D., Melville, J., and Walsh, K. 1997. *Grassroots Leaders for a New Economy: How Civic Entrepreneurs are Building Prosperous Communities*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Hudson, R. 2005. *Economic Geographies: Circuits, Flows and Spaces*. London: Sage.
- Iammarino, S., and McCann, P. 2005. "The Structure and Evolution of Industrial Clusters: Transaction, Technology and Knowledge Spillovers." University of Sussex SPRU Working Paper No. 138.
- Jacobs, D., and De Jong, M. W. 1992. "Industrial Clusters and the Competitiveness of the Netherlands." *De Economist* 140: 233-52.
- Jacobs, D., and De Man, A. 1996. "Clusters, Industrial Policy and Firm Strategy: A Menu Approach." *Technology Analysis and Strategic Management* 8(4): 425-37.
- Ketels, C., Lindqvist, G., and Sölvell, Ö. 2006. "Cluster Initiatives in Developing and Transition Economies." Center for Strategy and Competitiveness, Stockholm School of Economics. Available at <http://www.cluster-research.org/dldocs/CIsDevelopingTransitionMay06.pdf>
- Khanna, T., and Palepu, K. G. 1999. "Emerging Market Business Group, Foreign Investors, and Corporate Governance." NBER Working Paper. Available at NBER: <http://www.nber.org/papers/w6955>.
- Koford, K. J., and Miller, J. B. 1991. "Habit, Custom, and Norms in Economics." In N. Mercurio (ed.) (2007) *Law and Economics: Critical Concepts in Law Volume IV*. London: Routledge: 21-36.

- Lane, C., and Bachman, R. 1996. "The Social Construction of Trust: Supplier Relation in Britain and Germany." *Organization Sciences* 17(3): 365-95.
- Langlois, R. H. 2004. "Competition through Institutional Form: the Case of Cluster Tool Standards." University of Connecticut Department of Economics Working Paper No. 2004-10. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=594542>.
- Lavie, D. 2006. "The Competitive Advantage of Interconnected Firms: An Extension of the Resourced-based View." *Academy of Management Review* 31: 638-58.
- Lazerson, M. H., and Lorenzoni, G. 2005. "The Firms that Feed Industrial Districts: a Return to the Italian Source." In S. Breschi, and F. Malerba (eds.) *Clusters, Networks, and Innovation*. Oxford: Oxford University Press: 169-98.
- Leo van den Berg, E. B., and van Winden, W. 2001. "Growth Clusters in European Cities: An Integral Approach." *Urban Studies* 38(1): 185-205.
- Lincoln, J. R., and Gerlach, M. L. 2005. *Japan's Network Economy: Structure, Persistence, and Change*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Malerba, F. 2006. "Innovation and the Evolution of Industries." *Journal of Evolutionary Economics* 16: 3-23.
- Marshall, A. 1890. *Principle of Economics*. London: Macmillan.
- Marshall, A. 1921. *Industry and Trade 3rd Edn*. London: Macmillan.
- Martin, R., and Sunley, P. 2005. "Deconstructing Clusters: Chaotic Concept or policy Panacea?" In S. Breschi, and F. Malerba (eds.) *Clusters, Networks, and Innovation*. Oxford: Oxford University Press: 433-69.
- Maskell, P. 2001. "Knowledge Creation and Diffusion in Geographic Clusters." *International Journal of Innovation Management* 5(2): 213-37.

- Maskell, P., and Malmberg, A. 2007. "Myopia, Knowledge Development and Cluster Evolution." *Journal of Economic Geography* 7: 603-18.
- Mayer, H. 2005. "Cluster Monitor." *Economic Development Journal* 4(4): 40-13.
- Menzel, M., and Fornahl, D. 2007. "Cluster Life Cycles - Dimensions and Rationales of Cluster Development" (October 30, 2007). Jena Economic Research Paper No. 2007-076 Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1025970>.
- Miles, R. E., and Snow, C. C. 1986. "Network Organizations: New Concepts and New Forms." *California Management Review* 26: 10-28.
- Moreno, R., Paci, R., and Usai, S. 2005. "Geographical and Sectoral Clusters of Innovation in Europe." *Annals of Regional Science* 39: 715-39.
- Newlands, D. 2003. "Competition and Cooperation in Industrial Clusters: The Implication for Public Policy." *European Planning Studies* 11(5): 521-32.
- Orsenigo, L. 2001. "The (Failed) Development of Biotechnology Cluster: The Case of Lombardy." *Small Business Economics* 17: 77-92.
- Ostrom, E. 1995. "Constituting Social Capital and Collective Action." In R. Keohane and E. Ostrom (eds.) *Local Commons and Global Interdependence: Heterogeneity and Cooperation in Two Domains*. London: Sage Publications: 161-90.
- Ostrom, E. 2005. *Understanding Institutional Diversity*. Princeton: Princeton University Press.
- Ostrom, E., and Ostrom, V. 2004. "The Quest for Meaning in Public Choice." *American Journal of Economics and Sociology* 63(1): 105-47.
- Parrilli, M. D. 2004. "A Stage and Eclectic Approach to Industrial District Development: Two Policy keys for 'Survival' Clusters in Developing Countries." *European Planning Studies* 12(8): 1115-31.

- Peng, D. 2002. "Invisible Linkages: A Regional Perspective of East Asian Political Economy." *International Study Quarterly* 46: 423-47.
- Pietrobelli, C., and Rabellotti, R. (eds.) 2006. *Upgrading to Compete: Global Value Chains, Clusters, and SMEs in Latin America*. Washington D.C.: Inter-American Development Bank.
- Porter, K., Whittington, K. B., and Powell, W. W. 2005. "The Institutional Embeddedness of High-Tech Regions: Relational Foundations of the Boston Biotechnology Community." In S. Breschi, and F. Malerba (eds.) *Clusters, Networks, and Innovation*. Oxford: Oxford University Press: 261-94.
- Porter, M. E. 1980. *Competitive Strategy: Technique for Analyzing Industries and Competitors*. New York: The Free Press.
- Porter, M. E. 1985. *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York: The Free Press.
- Porter, M. E. 1990. *The Competitive Advantage of Nations*. Worcester: Billing and Sons Ltd.
- Porter, M. E. 1998. "Clusters and the New Economics of Competition." *Harvard Business Review* 76(6): 77-90.
- Porter, M. E. 2000. "Locations, Clusters, and Company Strategy." In G. L. Clark, M. P. Feldman, and M.S. Gertler (eds.) *The Oxford Handbook of Economic Geography*. Oxford: Oxford University Press: 253-74.
- Porter, M. E. 2006. "Michael Porter Asks, and Answers: Why Do Good Managers Set Bad Strategies?" Available at Knowledge@Wharton:
<http://www.knowledge.wharton.upenn.edu/article.cfm?articleid=1594>.

- Prior, M. J., and Sabel, C. F. 1984. *The Second Industrial Devide: Possibilities for Prosperity*. New York: Basic Books.
- Pryor, F. L. 2007. "Culture and Economic Systems." *American Journal of Economics and Sociology* 66(4): 817-55.
- Putnam, R. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Radice, H. 2000. "Globalization and National Capitalism: Theorizing Convergence and Differentiation." *Review of International Political Economy* 7: 19-42.
- Rantisi, N. M. 2002. "The Local Innovation System as a Source of 'Variety': Openness and Adaptability in New York City's Garment District." *Regional Studies* 36(6): 587-602.
- Rocha, H. O., and Sternberg, R. 2005. "Entrepreneurship, the Role of Clusters: Theoretical Perspectives and Empirical Evidence from Germany." *Small Business Economics* 24: 267-92.
- Rosenfeld, S. A. 1995. *Industrial Strength Strategies: Regional Business Clusters and Public Policy*. Washington, DC: Aspen Institute.
- Rosenfeld, S. A. 1996. *Overachievers, Business Clusters that Work: Prospects for Regional Development*. Chapel Hill, NC: Regional Technology Strategies.
- Rosenfeld, S. A. 1997. "Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development." *European Planning Studies* 5(1): 3-23.
- Rosiello, A. 2007. "At the Interfaces of *Governance* and Competence Perspectives: Discussing Organizational Choices in the Scottish Biotechnology Cluster" *Technology Analysis & Strategic Management* 19(1): 45-68.

- Saxenian, A. Lee. 1994. *Regional Advantage: Culture and Competition in Silicon Valley and Route 128*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Schwartz, S. H. 1994. "Beyond Individualism/Collectivism: New Cultural Dimension of Values." In U. Kim, H.C. Triandis, Ç. Kâğıtçıbası, S. Choi, and G. Yoon (eds.) *Individualism/Collectivism: Theory, Method, and Applications*. Thousands Oaks, USA: Sage Publications: 85-122.
- Sorenson, O. 2005. "Social Networks and Persistence of Clusters: Evidence from the Computer Workstation Industry." In S. Breschi, and F. Malerba (eds.) *Clusters, Networks, and Innovation*. Oxford: Oxford University Press: 297-314.
- Sölvell, Ö., Lindqvist, G., and Ketels, C. 2003. *The Cluster Initiative Greenbook*. Available at <http://www.cluster-research.org/dldocs/GreenbookSep03.pdf>
- Sternberg, E. 1991. "The Sectoral Cluster in Economic Development Policy: Lessons from Rochester and Buffalo, New York." *Economic Development Quarterly* 5: 342-56.
- Storper, M. and Venables, A. J. 2005. "Buzz: Face-to-face Contact and the Urban Economy." In S. Breschi, and F. Malerba (eds.) *Clusters, Networks, and Innovation*. Oxford: Oxford University Press: 319-42.
- Sujit, K.S., and Mukherjee, B. 2004. "How Much Does R&D Decision Depend on Firm, Industry, Group and Its Interactions?" Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=645525>.
- Sun, C. 2004. *The Growth Process in East Asian Manufacturing Industries: A Re-examination*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Swann, G. M. P., Prevezer, M., and Stout, D. 1998. *The Dynamics of Industrial Clustering – International Comparisons in Computing and Biotechnology*. New York: Oxford University Press.

- Teece, D. 2000. *Managing Intellectual Capital: Organizational, Strategic, and Policy Dimensions*. Oxford: Oxford University Press.
- Thorelli, H. B. 1986. "Networks: between Markets and Hierarchies." *Strategic Management Journal* 7: 37-51.
- Tirole, J. 1988. *The Theory of Industrial Organization*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Vom Hofe, R., and Bhatta, D. S. 2007. "Method for Identifying Local and Domestic Industrial Clusters Using Interregional Commodity Trade Data." *The Industrial Geographer* 4(2): 1-27.
- White, H. C. 2002. *Markets from Networks: Socioeconomics Models of Production*. Princeton: Princeton University Press.
- Whittington, R., Pettigrew, A., Peck, S., Fenton, E., and Conyon, M. 1999. "Change and Complementarities in the New Competitive Landscape: A European Panel Study, 1992-1996." *Organization Science* 10(5): 583-94.
- Williamson, O. E. 1975. *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications*. New York: Free Press.
- Williamson, O. E. 1984. "The Economics of Governance: Framework and Implications." *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 140: 195-223.
- Williamson, O. E. 1985. *The Economic Institutions of Capitalism*. New York: The Free Press.
- Williamson, O. E. 1998. "Transaction Cost Economics: How It Works; Where It Is Headed?" *De Economist* 146(1): 23-57.
- Williamson, O. E. 2000. "The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead." *Journal of Economic Literature* 38: 595-613.

Williamson, O. E. 2005. "The Economics of Governance." University of California Haas Graduate School of Business Working Paper.

Wood, A. M., Watts, H. D., and Wardle, P. 2004. "Growth-oriented Small Firms and the Nature and Extent of Local Embeddedness: The Case of a Traditional Metalworking Cluster." *Growth and Change* 35(4): 419-33.